

T E R R A

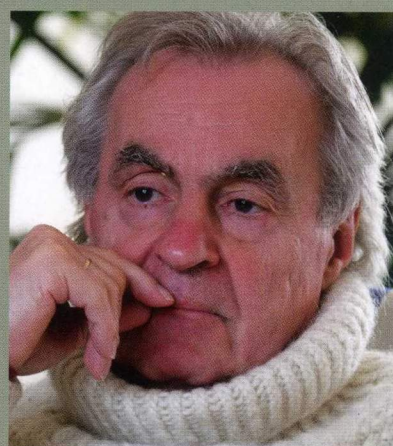
Westerwolda

Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde

Romantiek in Veele

Het boerenleven van Roel van Duijn in Westerwolde

pagina 16

Interview:
Roel van Duijn p.16

De Rhederbrug p.12

Sanne Meijer
Onderweg p.11

Dit tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde

Jaargang 5, nummer 1, juli 2016

prijs: € 4,95

Colofon

Terra Westerwolda is het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde. Het is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW), mede mogelijk gemaakt door Museum de Oude Wolden (MOW) in Bellingwolde.

Redactie

Jochem Abbes
Tjarko van Dijk (namens MOW)
Hans ter Heijden (eindredactie)
Jan Huizing
Marja Kiel
Henriëtte Kuiper
Geert Volders

Vaste medewerkers

Herman Janssen (fotografie)
Geert Schreuder (illustraties)

Vormgeving

Janty Heeres, JantyDesign, Rhederveld

Drukwerk en distributie

Wubbe Alvering, Vlagtwedde

Terra Westerwolda en HVW op internet

www.terrawesterwolda.nl
www.verenigingwesterwolde.nl

Contact met de redactie

Reacties en ideeën voor artikelen zijn welkom bij eindredacteur Hans ter Heijden, Mussel A Kanaal Oost 1, 9541 XW Vlagtwedde, telefoon 0599-313 811, e-mail: taalschuur@hetnet.nl

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens (webmaster)
Jan Huizing
Kineke Kuper-Dijkmeijer (penningmeester)
Ina Middelkamp-Maarsingh (secretaris)
Wenda Niemeijer-Volders
Harm Prenger
Geert Volders
Ruut Wegman

Losse nummers/lidmaatschap

Terra Westerwolda verschijnt driemaal per jaar. Prijs los nummer: € 4,95. Leden van de HVW ontvangen het tijdschrift bij hun lidmaatschap (€ 20,00 per jaar).

Lid-abonnee worden? Meld u dan aan bij: J. Middelkamp-Maarsingh, Ter Apelkanaal Oost 126, 9563 RG Ter Apelkanaal, E-mail: middelkamp5@ziggo.nl
Bank HVW: NL80 RABO 0358 6060 63.

Jaargang 5, nr. 1, juli 2016

Van de redactie

Een nieuw geluid

De eerste versregel van het gedicht *Mei* dat Herman Gorter in 1889 publiceerde, luidt: 'Een nieuwe lente en een nieuw geluid'. Dat dacht de redactie van *Terra Westerwolda* dit voorjaar ook, toen was besloten dat dit magazine exclusief de spreekbuis zou worden van de Historische Vereniging Westerwolde. De titel dekt nu geheel de lading. Inmiddels is het zomer en presenteren wij u de eerste editie van een herboren *Terra Westerwolda*. Met twee nieuwe redactieleden: Marja Kiel en Henriëtte Kuiper. Welkom! Het blad heeft bovendien een nieuw 'gezicht' gekregen, waarbij we ernaar hebben gestreefd de vertrouwde uitstraling te behouden en de leesbaarheid te vergroten. Janty Heeres uit Rhederveld, die de vormgeving verzorgt, is hier - vinden wij - prima in geslaagd. Oordeelt u zelf. Wubbe Alvering, uitgever van o.a. het *Lougblad* en *Westerwolde Biz*, uit Vlagtwedde verzorgt het drukwerk en de distributie.

Museum de Oude Wolden

Nieuw in *Terra Westerwolda* is de vaste bijdrage die u wordt aangeboden door *Museum de Oude Wolden* in Bellingwolde, onze sponsor. Over het testament van Bommen Berend schreef Tjarko van Dijk een boeiend artikel, dat toch een ander licht werpt op de bisschop die vooral als 'rouwdouwer' bekend stond. Naast vertrouwde rubrieken treft u voor het eerst een 'Onderwegje' van studente Sanne Meijer aan. In dit nummer stelt zij zich aan u voor. En lag de BVD ook in Veele tussen de struiken toen voormalig Provo en Kabouter Roel van Duijn hier een kaasboerderij dreef? U leest het in een interview met hem. Ook aandacht voor zijn nieuwste publicatie *Verraad*, een aangrijpend, indrukwekkend boek over de rol van zijn ex-schoonmoeder in de oorlog.

Erg blij is de redactie met de medewerking van de Onstwedder kunstschilder Geert Schreuder, die voor elk nummer een illustratie maakt en fotograaf Herman Janssen uit Ter Apel.

De serie over de literatuurgeschiedenis in Zuidoost-Groningen wordt in het komende nummer weer voortgezet. U kunt deze editie in het najaar tegemoet zien.

De redactie hoopt dat u in deze vernieuwde *Terra Westerwolda* met belangstelling kennis neemt van gevarieerde bijdragen over de rijke geschiedenis van Westerwolde.

Hans ter Heijden

→ Cover

Op de cover een acrylschilderij dat de Onstwedder kunstschilder Geert Schreuder speciaal voor het interview met Roel van Duijn maakte. Hij liet zich hierbij inspireren door oude krantenfoto's van Van Duijn als boer in Veele, maar vooral ook door diens romantische inslag.

Oproep: Groninger merklappen

Jan Pieter de Groot, lid van de HVW, heeft op zijn website een overzicht van merklappen gemaakt. Zie website: <http://members.home.nl/jp.de.groot> (klik op *Groninger merklappen*). Wie kent er nog merklappen, die niet zijn vermeld op zijn kaartje? Reacties naar: jp.de.groot@home.nl.

Inhoudsopgave

Vaste rubrieken

- 4 Column: Siste Viator
- 11 Sanne Meijer Onderweg
- 25 Boekbespreking - De Slag bij Jipsinghuizen
- 26 Westerwoldse resoluties / rekesten
- 30 Uitgelicht! Wrang
- 31 Nieuws Historische Vereniging Westerwolde
- 32 Historische actualiteiten

Artikelen

- 5 De militaire achtergrond van Jipsinghuizen 1665
- 12 Herinneringen aan Rhederbrug deel I
- 22 Testament Bommen Berend
- 28 Het Westerwoldse kruisvoetkabinet

Interviews

- 10 Interview met Sanne Meijer
- 16 Groot interview met Roel van Duijn
- 21 'Verraad', Roel van Duijn onthult heldenrol ex-schoonmoeder

De andere kant van Bommen Berend
pagina 22

Nieuws HVW
pagina 31

De Rhederbrug
Jeugdherinneringen aan de Rhederbrug I
pagina 12

De Slag bij Jipsinghuizen
Militaire achtergrond van Jipsinghuizen
pagina 5

Sanne Meijer Onderweg
Bijzonder Ter Borg
pagina 11

Column: Siste Viator

Vooruitgangsoptimisme

Jochem Abbes

“De schepping begon 65 jaar geleden in Westerwolde opnieuw. Duizenden hectares woeste heide gingen op de schop. Duizenden werklozen zwoegden in het zweet huns aanschijns en schiepen zo een nieuwe aarde”. Zo begon Cees Stolk zijn boek over de werkverschaffing in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. De titel van zijn boek - *De hel van Jipsinghuizen* - geeft kernachtig aan hoe hij het onderwerp behandelt en interpreteert, hoewel de kreet zelf al in de jaren twintig van de vorige eeuw werd gebezigd. Stolk schetst in zijn boek vooral een beeld van een harde tijd met armoede en ontberingen, met name voor de werklozen die in het kader van de werkverschaffing hun zware en slecht betaalde werk moesten verrichten. De harde werkomstandigheden hebben zeker het beeld op de werkverschaffing mede bepaald, met name in de crisisjaren van de dertiger jaren. Maar is dit niet slechts één zijde van de medaille? Hoe men namelijk ook tegen de grote werkverschaffingsprojecten uit die tijd aankijkt, het is een onmiskenbaar feit dat de ontginningen uit het Interbellum een grote sociaaleconomische impuls voor Westerwolde waren, waarvan onze streek tot op de dag van vandaag de vruchten plukt. Vanuit dat gezichtspunt gezien behoort de ‘hel van Jipsinghuizen’ zeker niet thuis in het beruchte rijtje van de ‘Grands travaux inutiles’ (GTI’s, Grote nutteloze werken).

‘... een krachtige spoorslag om op dien weg voort te gaan’

Nemen we eens een boek van een tijdgenoot: *Kanalisation en ontginning van het Landschap Westerwolde* uit 1917. De auteur van het boek is Klaas Dilling, ‘inspecteur der Nederlandsche Heidemaatschappij’, zoals op de voorpagina onder de auteursnaam staat vermeld. Dilling, als boerenzoon in 1881 te Kropswolde geboren en in 1979 te Den Haag overleden, doorliep een carrière als landbouwingenieur en verdiende in dienst bij de Heidemaatschappij ook in Westerwolde zijn sporen. Al direct in het voorwoord van zijn boek klinkt een geheel ander geluid: “De vruchten die Westerwolde thans plukt van den volhardenden arbeid van kloeke mannen, zijn zeker een krachtige spoorslag om op dien weg voort te gaan”. Dilling wilde

in zijn publicatie de ‘zegenrijke gevolgen van de kanalisatie’ beschrijven “zoodat meerderen zich door de lezing ervan geroepen zullen voelen, hun krachten in dienst te stellen van de ontplooiing der Nederlandsche welvaart”. Toegegeven, in 1917 zaten we nog niet in de crisisjaren met de grote werkverschaffingsprojecten, maar de ‘kloeke mannen’ hebben in die jaren wel hetzelfde vergelijkbare zware handwerk verricht.

Het boek van Dilling – overigens nog steeds zeer lezenswaardig en informatief – is een mooie weergave van de visie van één van de mannen die destijds direct betrokken was bij de ‘nieuwe schepping’ van Westerwolde. Het ademt een sfeer van ontwikkeling, groei, vooruitgang, ondernemingslust, enzovoorts. Hij besluit zijn boek als volgt: “De bevolking late zich leiden door wijs economisch beleid bij de ontwikkeling van alle productiebronnen van het landschap, tot zegen van land en volk”. Een echt liberaal geluid, zou ik zeggen. Onze minister-president Mark Rutte zou het hem volgens mij zo na kunnen zeggen. Toeval of niet: wel aardig om te weten dat Klaas Dilling zijn grootvader was...

Klaas Dilling schreef in 1917 in dit boek over de ‘zegenrijke gevolgen van de kanalisatie’ in Westerwolde.

De Slag bij Jipsinghuizen

Aanvullende feiten uit de archieven opgelicht

Zoals u inmiddels wel bekend zal zijn, werd op 26 september 1665 bij Jipsinghuizen de voorhoede van het leger van de Bisschop van Munster verslagen door een deel van de gardetroepen van Stad & Ommelanden onder het commando van kapitein Rembt ten Ham. Ter gelegenheid van de 350-jarige herdenking hebben Jochem Abbes en Tjarko van Dijk (MOW) in 2015 en 2016 elk een publicatie uitgebracht die allebei ingaan op de veldslag zelf en de bredere context van de Eerste Munsterse Oorlog.¹ Hierdoor geënthousiasmeerd, begon ik bij mijn speurtochten in de Westerwoldse archivalia (Groninger Archieven) extra alert te worden op gegevens die met de oorlogshandelingen van destijds in verband stonden. Dat leverde nog een aantal vondsten op die ik kon combineren met resultaten van het archiefonderzoek van Joop van Campen uit Groningen. In de afgelopen jaren heeft Van Campen veel onderzoek verricht naar de militaire geschiedenis van het Noorden. Hij was bereid om zijn resultaten met de mijne te combineren en in de vorm van het onderhavige overzicht te presenteren.² Ze vormen een waardevolle aanvulling op het historische verhaal en geven meer duidelijkheid over de militaire maatregelen die de Groningers te elfder ure namen voorafgaand aan de Slag bij Jipsinghuizen.

door Jan S.A. Huizing

---

1) J.G. Abbes, *De Slag bij Jipsinghuizen* (Bedum 2015) en T. van Dijk & O. Veenstra, *Onder Vuur. De Eerste Münsterse Oorlog (1665-1666)*. Gelegenheidsmagazine Museum De Oude Wolden te Bellingwolde (2016).

2) De afbeeldingen in dit artikel zijn ontleend aan: C.M. Schulten, *Met vliegende vaandels en slaande trom. Oorlog in de Lage Landen 1559-1659* (Amsterdam 2005) en M.P. Maarseveen & J.W.L. Hilkhuijsen, *Beelden van een strijd. Oorlog en kunst voor de vrede van Munster, 1621-1648* (Zwolle 1998).

Uit de archieven

Op 24-7-1665 memoreerden de Gedeputeerde staten van Stad en Ommelanden (die in de provincie Groningen toentertijd het oppercommando vormden en de militairen hun bevelen gaven) dat ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog de bewoners van het platteland werden bewapend en wacht moesten lopen.

Op 9-9-1665 stelden zij voor om uit ieder carspel in het Gorecht en Westerwolde drie á vier mannen te commanderen om twee á drie weken garnizoen te houden, o.a. in Bourtange. Zij besloten op 15-9-1665 om voor de tijd van drie maanden 1000 soldaten extra aan te nemen. Diezelfde dag besloten zij "den majeur Ritmr. Verrucius te ordonneren (*opdracht te geven*), om uijt zijn compagnie onder de corporael Marten Cruise anstonts te commanderen twintich Ruijteren, dewelcke sullen gaen na het clooster ter Apel ende aldaer nevens een vaendrich ende sergiant met enige musquetiers volgens anwijssinghe ende ordre van drost Verrucius [op] de passen te passen, oock enige retrenchementen door de huisluiden te laten opwerpen".

Tevens besloten zij "den Lieut. Rembt Jensema Clant te lasten om op morgen vroech tot acht uijren met dertich gecommandeerde ruijteren ende complete wapenen sich na Winschoten te begeven ende met de riedes derwaerts gesonden [...] aldaer soecken post te vatten ende voorts alles te doen, welck sijn Ed. ten dienste vant Lant best ende bequaemst sal oordeelen, lastende de respectieve ingesetenen voorn. Lieutenant met sijn onderhebbende ruiterie behoorlijk te logeren (*onder te brengen en te verzorgen*)."

17-9-1665: "De Sergiant Willem Dames wort gelastet ende geordonneert omme sich anstonts met acht ende twintich goede weerbare mannen musquetiers, waeronder so veel met vuijr roers als sijn te becomen, naer het clooster ter Apel bij de veendrich Wereninck [?] te begeven ende aldaer affwachten ende pareren de bevelen van de Lieutenant Clant.

Ter vergaderinge geproponeert (*voorgesteld*) sijnde ofte niet nodich [is] dat enige heeren uijt desen collegie bij dese conjuncture van tijden op 't aller spoedichste behoorden gecommiteert te worden om enige wercken omtrent het Clooster ter Apel door een groot antal huisluiden te doen opsmijten, waerover gedelibereert (*overlegd*) zijnde. Is verstaen het selve hooch nodich te wesen ende zijn daertoe versocht ende gecommiteert de heeren d'Mepsche ende Ripperda omme noch desen dach sich derwaerts te begeven ende worden deselve geauthoriseert om na bevindinge ende de noot sal comen t'vereischen de nodige gravinge ende opwerpinge van wercken in allen spoed sonder enig tijt versuim te besorgen ende voorts alles ter hant te nemen wat deselve tot defensie van 't Lant sullen verstaen nodich en dienstich te wesen ende worden d'heeren opgemelt versocht ende geauthoriseert, omme op het commando van de gesondene ende noch te sendene militie goetd ordre te stellen."

Tevens werd de drost van het Oldambt aangeschreven

om uit Winschoten en de naburige kerspelen 200 man (*200 manschappen*) met spoed naar Ter Apel te zenden om graafwerk te verrichten.

18-9-1665: "Also de comp. guardes van cap. Ten Ham op morgen van hijr na de Bourtange sal comen te vertrecken om aldaer ten dienste van 't Lant bij provisie guarnisoen te holden, hebben d'heeren Gedep.den goet gevonden om te haestiger ter bestemde plaetse te kunnen sijn, den Gerichts dienaer tot Winschoten t'ordonneren (*opdracht te geven*), om voorseijde compagnie daertoe met [de] nodige wagens te versien."

Idem: "De h.h. Gedep.den lasten den commijs Engelberts de compagnie van cap. Ten Ham met twie opene schuijten te versien tot het transporteren van deselve van hijr tot an Winschoten."

Idem: "d'Artilieriemr Conders weduwe wort gelast door de Lieut. Calmes uith het Generaeliteits magazijn alhijr an de comp. van cap. Ten Ham sullende van hijr gaan na de Bourtange hondert pont buspulver, als mede gelijcke quantiteit musquet kuigels uit te reiken.

Idem: d'Artilieriemr Conders weduwe wort gelast aen de gecommandeerde musquetiers naer 't clooster ter Apel uith het Generaeliteits magazijn uijt te keeren 30 lb [lb = pond] pulver, 30 lb loot ende 30 lb lont."

19-9-1665: "De h.h. Gedep.den lasten de vaendrich Radijs, Chijrurgijn van de comp. garde van cap. Rempt ten Ham tegenwoordich met de comp. na de Bourtange marcherende de [medicijn]kiste ten dienste van 't Lant jongst aldaer gesonden te visiteren (*nakijken*) ende daarvan schriftelijk rapport te doen."

Idem: "d'Artilieriemr. Conders weduwe wort gelast door de Lieut. Calmes uith het Generaeliteits magazijn alhijr hondert lb buspulver uit te leveren, hondert lb lont ende 100 lb loot, omme na het clooster ter Apel vervoert ende ten dienste van 't Lant aldaer gebrueckt te worden ende wort de Bode Reinolt Remmerts geordonneert hetselve derwaerts te brengen ende de Gerichts dienaer tot Winschoten gelast hem met een bequaeme wagen ende peerden te versien."

21-9-1665: "d'Heeren Gedep.den hebben goet gevonden ende geresolveert (*besloten*) dat 36 voetknechten uith het guarnisoen van d'olde compagnien van hijr met vuijr=roers sullen worden gecommandeert om na de Bourtange ende ter Apel, waer onder twie corporaels sullen sijn, sullende daarvan twintich na de Bourtange ende 16 na het Clooster ter Apel ten dienste van 't Lant gaen om aldaer guarnisoen te holden tot naerder ordre."

Idem: "d'Heeren Gedep.den [ge]lasten de wed. van wijlen d'Artilieriemr. Johan Conders uith het Generaeliteits magazijn uith te leveren ses en dertich vuijr-roers met derselver toebehoren om gebrueckt te worden bij de gecommandeerde soldaten, sullende gaen na de Bourtange ende het Clooster ter Apel. En [...] om de gecommandeerde ruiteren, sullende gaen na →

Gevecht tussen ruiters en
voetvolk, Palamedes Palamedesz.,
1634. München, Bayerische
Staatsgemäldesammlungen.

Gevecht tussen ruiters en voetvolk,
Pauwels van Hillegaert, 1629. Delft,
Stedelijk Museum Het Prinsenhof.

Westerwoldingerlant uit het Generaeliteits magazijn uith te leveren negen lb pistol pulver.”

Idem: “[...] de commijs Engelberts om het gecommandeerde volck, sullende gaen met vuir-roers na de Bourtange ende ter Apel met een treckschuite van hijr tot an Winschote te versien.

Idem: [...] an cap. Johan Crans te laten volgen het geweer voor hondert man, als te wieten seven en t'sestich musquetten, forquetten, bandeliers, drie en dertich spiesen, stormhoeden, ringkragen, borst ende rugstucken [...] om het gecommandeerde volck, sullende gaen met vuir-roers na de Bourtange ende ter Apel [...].”

22-9-1665: “d’Ingenieur Herman Willems wort geauthoriseert de nodige vivres van broot, kees, bier ende anders tot laste van de provincie op de beste mesnage (zo goedkoop mogelijk) in te coopen ende deselve door Gansevoort [= commandeur, JSAH] in ’t Clooster ter Apel aen de militie weder laten uijt suidelen (verkopen), houdende van alles goede notulen.”

Op 23-9-1665 kreeg men ‘s ochtends om twee uur in Groningen bericht, dat een aantal soldaten van de Bisschop van Munster in Ter Apel waren aangekomen. Deze zouden vermoedelijk in de loop van de 22e daar zijn binnengevallen. Dit bericht zal door de heren d’Mepsche en Ripperda zijn opgesteld en met een boodschapper te paard via Vlagtwedde – Wedde en Winschoten naar Groningen zijn overgebracht. Onderweg zal deze boodschapper aan de richter in Vlagtwedde en de drost Johan Verrucius op de burcht in Wedde hiervan hebben bericht. Bron: “Saturni (zaterdag) den 23-9-1665 des morgens omtrent 2 uur.

Also wij bericht sijn, dat enige volckeren van den

bisschop van Munster riedes het clooster ter Apel sullen hebben geinvadeert (binnen gevallen), hebben de heeren Gedep.den versocht ende gecommiteert d’heeren Ackema ende Renghers om sick so haest doenlick na d’Oldampten ende Westerwoldingerlant te begeven, ende de Landen in beijde opgamelde districten so veel doenlick onder water te setten, als mede de passen te laten doorsnijden ende voorts alles te laten doen t’geene haer Ed. tot conservatie van ’t gemeen nodich sullen oordelen.”

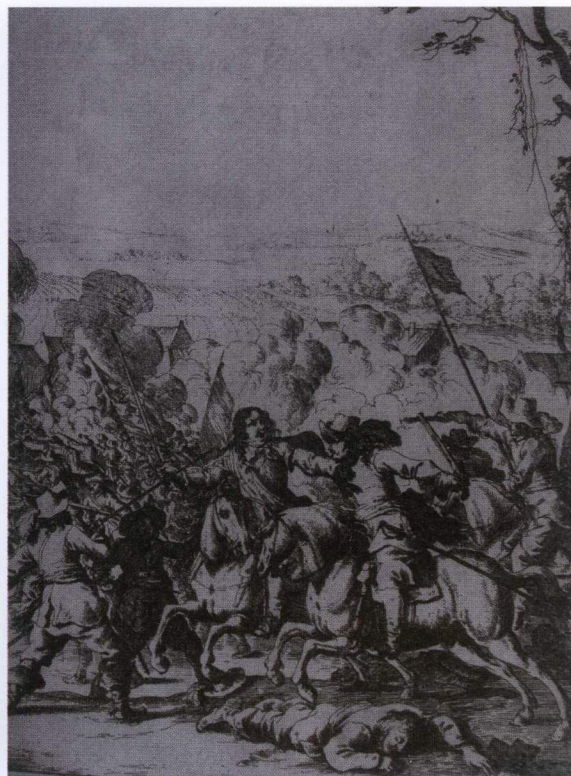
23-09-1665 (brief): “Aen d’ heeren Ackema ende Renghers, residerende tot Winschoten.” Hieruit bleek dat deze gedeputeerden nog dezelfde dag in Winschoten waren aangekomen. Zij verbleven gedurende enige tijd aldaar en commanderen van daaruit de troepen van Stad en Lande. “Also wij met enige heeren Gecommtteerden van beijde leden [Stad & Lande, JSAH] in conferentie geweest zijn, waer ende met wat sterckte van militie de viandt best soude konnen gestoitet worden, ende bij ons is verstaen dat daer toe vier comp. [dat moeten de hierboven genoemde compagnieën zijn, JSAH] te voet, als Johan Victorin baron van Ronau, Reint Alberda, Jacob van Harinxma ende cap. Jan Manninga na Winschoten sullen werden gesonden, om aldaer post te vatten ofte garnisoen te houden [...]”

Idem: “De commijs Engelberts wort gelast om ses snabbeschuiten [oud model binnenschip, JSAH] ende een treckschuite te bestellen, waermede vier compagnieën soldaten van hijr naer Winschoten sullen worden gesonden.” [Dat moeten de hierboven genoemde compagnieën zijn, JSAH].

24-9-1665 (brief): “[...] maer wij vernemen tot onse

Legerkamp te Vught, Paulus van Hillegaert, 1629. Collectie legermuseum Delft.

Gevecht in 1630 (kunstenaar onbekend).

grootte leetwesen, dat eerst de huisluiden en daer na de soldaten bij d' eerste aencomste [te Ter Apel, JSAH] der Bisschoplijcke volckeren waren gevluchtet, waer door de vreesse ende verslagentheit der lantluijden so groot is, dat wij niet anders te gemoet sien, als dat d' ingesetenen ten platten lande, metten eersten sick onder sauvegarde (*bescherming*) van den vijandt sullen soecken te begeven, gelijk wij dan oock verstaen dat sulx bij de van Westerwoldingerland ende Oldampten albereijts soude werden onderleijt [...].”

Idem: (brief): “[...] sijnde van dage van hijr gesonden 4 compagnien na Winschoten [...]”

25-09-1665 (brief): “Aen d' heeren Gedep. tot Winschot[en]. Wij hebben na gehoudene communicatie ende genomene advijs van d' heeren Gecommitteerden van beide leden goet gevonden u Ed. een antal van 165 musquettiers ofte daer omtrent alle uijt de nieuwe geworvene militie gelichtet toe te seinden om met ende nevens d' andere oude militie ten dienste van de provincie tegens de viant te ageren, maer also in de bewuste expeditie wal met alle circumspectie ende voorsichticheit op voorgaende gewisse contschap ende advis van de hoofd officieren dient gegaen te worden, waerinne alhoewel wij niet an derselver goeden toeversicht sijn twijvelende, so hebben wij niettemin ons devoir geachtet te wesen u Ed. t' versoecken omtrent dit werck met sodane voorsorge gaen dat d' affgesondene troupes niet sonder grootte hope na goet succes mogen geëmployeerd (*gebruikt*) worden, angesien an de behoudenisse van de gesamentlijke troupes de welstant van de provincie is dependerende (*afhngende*).”

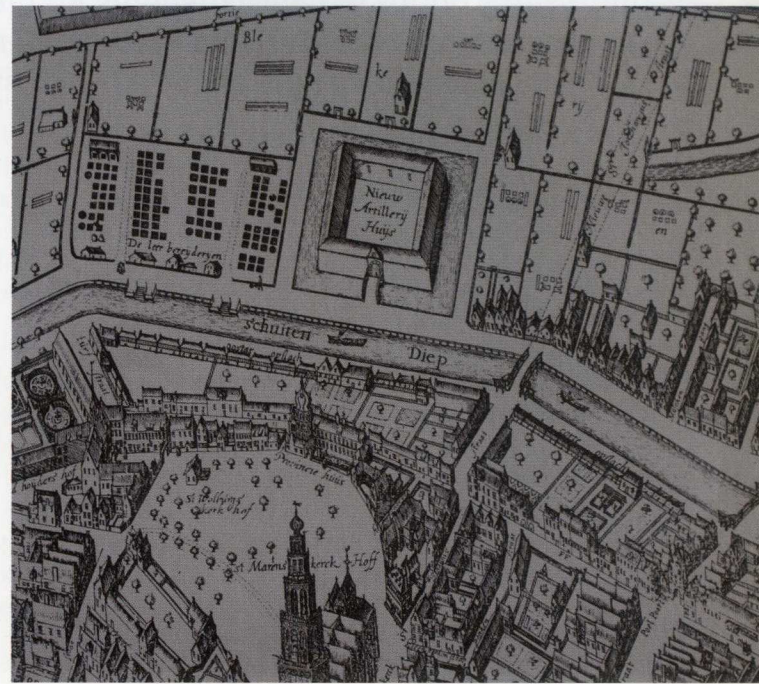
Tot zover de bronnen. De gedeputeerden in Winschoten zullen door de drost van Wedde zijn geïnformeerd, dat vluchtelingen uit Sellingen en Ter Apel hem hebben ingelicht over de aankomst van de bisschoppelijke troepen door het moeras. Intussen was kapitein Rembt ten Ham ook aangekomen in Winschoten en vervolgens met zijn voetknechten via Blijham, Wedde en Vlagtwedde op weg naar Bourtange gegaan.

Lieuwe van Aitzema vermeldde in zijn *Saeken van Staet en Oorlogh*: “[...] tot Wedde, alwaer hy vont vier Compagnien ende tien te paert, de Gedeputeerden aldaer zijnde, gaven ordre aen Capiteyn Ham de Troupen te gheleyden ende de Bisschoplijcke [troepen] aen te tasten [...]”.³

Conclusie

We weten nu dat er zich in Wedde buiten de vier compagnieën nog een 50-tal ruiters en ca. 70 andere voetsoldaten moeten hebben bevonden, die de gedeputeerden van Stad en Lande, die het opperbevel over alle troepen hadden, naar deze omgeving hadden gezonden. Toen Ten Ham de gedeputeerden Ackema en Renghers en de troepen die zij bij zich hadden in Wedde aantrof, werd besloten tot de aanval. Misschien heeft hij even overwogen om troepen uit Bourtange te halen om samen naar Jipsinghuizen op te trekken. In geval van een nederlaag, zou hij daarmee de toch al te kleine bezetting nog verder hebben verminderd en zou Bourtange een

prooi voor de Munsterse troepen zijn geworden. De heren Ackema en Renghers zullen hem, indachtig de inhoud van de brief van 25-9-1665, tot voorzichtigheid hebben gemaand.

Het generaliteitsmagazijn te Groningen, Egbert Haubois, 1634. Kaart van de stad Groningen.

Hoe dan ook, het verrassingselement moet groot zijn geweest. De redelijk ervaren compagnie onder leiding van luitenant Nierop, versterkt met flankerende ruiters, wist het Munsterse kampement in Jipsinghuizen te overrompelen. De cavalerie, die het kampement als eerste binnenstormde, moet grote paniek onder de Munsterse soldaten hebben veroorzaakt. De nog ontwakende Munsterse soldaten hadden amper tijd om zich schrap te zetten en konden in alle consternatie hun wapens niet snel genoeg in gereedheid brengen. Doordat de Groninger infanterie kort daarop ook het kampement binnenviel en wel in staat was om elke minuut een salvo uit honderd musketten af te vuren, bleef voor de Munstersen alleen de aftocht over. Naar mijn indruk heeft Ten Ham de rest van zijn troepen een kort moment in reserve gehouden en zodra hij zag dat er grote verwarring ontstaan was, zal hij al zijn troepen hebben ingezet.

Geraadpleegde archivalia

Groninger Archieven, Archief van de Gedeputeerden van Stad & Lande 1594-1795. Toegang nr. 1, inventarisnr. 132, inventarisnr. 402 en inventarisnr. 1394.

Met dank aan de heer Joop van Campen voor zijn geleverde aanvullingen. ■

3) Lieuwe van Aitzema *Historie of verhael van saken van staet en oorlogh in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, beginnende met 't uitgaen van den Trevis ende eyndigende 1667* (12-delig, verschenen 1657-68), Vijfde deel, Cap. 45 (1668), 655.

'Groningen heeft zoveel te bieden!'

Sanne Meijer houdt van geschiedenis en die liefde wil ze graag delen. Met iedereen, maar vooral jongeren. Met haar website *Sanne Meijer Onderweg* timmert ze hard aan de weg. *Terra Westerwolda* sprak met haar en speciaal voor ons schreef zij een 'Onderwegje' over Ter Borg.

Tekst: Hans ter Heijden

Foto's: Herman Janssen

Wie is die jonge vrouw die alsmaar onderweg is?

Ik ben Sanne Meijer, 22 jaar en woon in de stad Groningen. Opgegroeid in De Maten bij Ter Apel. Hier heb ik ook de basisschool gedaan en op de middelbare school, de RSG, gezeten. Dus een echte Groningse!

Studie?

Op de Rijksuniversiteit in Groningen heb ik m'n bachelor geschiedenis behaald. Momenteel doe ik de Engelstalige master International Security.

Wist je al vroeg dat je geschiedenis wilde studeren?

Nee. In eerste instantie dacht ik aan journalistiek, maar later koos ik voor Internationale betrekkingen en Internationale organisatie. Alleen werd ik uitgeloot, dus toen ben ik geschiedenis gaan doen, mijn tweede keuze. En nu ben ik eigenlijk ontzettend blij dat dit gebeurd is. De studie was leuk, geeft een hele brede basis, is interdisciplinair en je leert heel goed onderzoek doen.

'Mijn moeder zei: "Hartstikke leuk, daar moet je iets mee doen!"'

Je combineert je studie met werk. Vertel.

Ja, ik heb altijd bijbaantjes gehad, in Ter Apel onder andere bij de Readshop, waar ik ook *Terra Westerwolda* verkocht! In Groningen kwam ik bij de thuiszorg terecht. Dat bevalt me heel erg goed. Ik vind het erg leuk om bij mensen die het zelf niet meer kunnen, vaak ouderen, schoon te maken. Vooral het sociale contact met de mensen is leuk.

Hoe ontstond je belangstelling voor regionale geschiedenis?

Toen ik na een stage van een half jaar in Ierland terugkwam, dacht ik: ik kan ook mijn eigen regio ontdekken. Al fietsend ontdekte ik dat het hier heel mooi is! Die weidsheid van het landschap, de natuur, cultuur, de cultuurhistorie, de mensen. Toen ik eens bij een oud kerkje stond, dacht ik: ik moet opschrijven wat ik nu ervaar. Mijn moeder las het en zei: "Hartstikke leuk, daar moet je iets mee doen!". Dus toen ben ik een blog

begonnen en zo is het eigenlijk verder gerold. Ik kreeg er steeds meer lezers bij en inmiddels heb ik een eigen website. Ik werk in projecten nu ook met anderen samen.

Ook Cittaslow kwam op je pad.

Ja, daarom vraag ik mensen ook om me te helpen bij het vinden van de mooiste plekken in Westerwolde. Ik werk mee aan een project in het kader van Cittaslow in de gemeente Westerwolde in oprichting. Die heeft het Cittaslowkeurmerk, bestemd voor gemeenten die kiezen voor kwaliteit van leven, met kernwaarden als landschap, milieu, leefomgeving, streekproducten, cultuurhistorie, behoud van eigen identiteit. Een kleine gemeente, stilte, rust, onthaasten. Het spreekt me heel erg aan. Ik ga erover schrijven en ontdekkingsstochten door Westerwolde maken om bijzondere plekken en mooie verhalen te vinden.

Je wilt zo ook meer jongeren bereiken?

Ja! Het is belangrijk dat jonge mensen waarderen wat er is. Er wordt wel eens wat negatief over onze provincie gedaan, heel zonde natuurlijk, want Groningen heeft zoveel te bieden!

Schotse hooglanders in natuurgebied Ter Borg

Sanne Meijer Onderweg

Bijzonder Ter Borg

Boerderij uit 1826 in Ter Borg.

Sanne Meijer: 'Stilte, rust, onthaasten. Het spreekt me heel erg aan'.

Op een frisse voorjaarsdag wandelde ik door het natuurgebied Ter Borg, dat iets ten zuiden van het dorp Sellingen ligt. In dit natuurgebied lijkt je mijlenver verwijderd van de bewoonde wereld. Hier ben je één met de natuur – met de heide, de vennen en de vogels. Ooit bestond dit gebied uit oneindig uitgestrekte heidevelden. In de jaren dertig van de vorige eeuw werd besloten deze 'woeste gronden' te beplanten met naaldbomen voor houtproductie. In de jaren zeventig werd het bos aangewezen als natuurgebied en werd het juist verder uitgebreid. Binnen dit bosgebied is het grootste aaneengesloten heideveld van Groningen bewaard gebleven: een mysterieus gebied dat geschiedenis ademt.

Ik had achteraf misschien niet de beste dag uitgezocht. De grond was drassig en na enkele meters wandelen keek ik al spijtig naar mijn schoenen. Ik gooide een houten hekje open en stak een wildrooster over. Het wandelpad deelde ik met een paar loslopende Schotse Hooglanders. Ze keurden me echter geen blik waardig, want ze waren veel te druk met het gretig opkauwen van een aantal stekelige bramenstruiken. Verder loopt er ook nog een schaapskudde, die een aantal jaren terug is geherintroduceerd om het gebied open te houden.

Naast het natuurgebied ligt het eeuwenoude gehucht Ter Borg, waar het lijkt alsof de tijd heeft stilgestaan. Aan een klein en kronkelend straatje staat een viertal enorme boerderijen, waarvan drie een monumentale status bezitten. Een eindje verderop, aan een fietspad, staat nog een vijfde boerderij. De boerderijen liggen aan het mooie riviertje de Ruiten Aa. Rondom het gehucht liggen akkers en houtwallen en sommige eikenbomen zijn wel tweehonderd jaar oud. Op het erf van één van de boerderijen staat een zeventiende-eeuwse schaapskooi. Het is een schilderachtig plaatje.

'Ze keurden me geen blik waardig'

Ter Borg is maar liefst vijf eeuwen bewoond geweest door één en dezelfde familie: de familie Ter Borg (verrassend). De twee oudste erven zijn maar liefst vijftien generaties lang bewoond geweest door leden van dezelfde familie. Na het overlijden van de broers Jurjen en Aike Ter Borg, die beiden geen nakomelingen hadden, werd er in 1964 een stichting opgericht die enkele van de boerderijen verhuurt en ook de honderd hectare land verpacht dat tot de boerderijen behoort. Met de opbrengst hiervan worden beide boerderijen, de omliggende landbouwgronden en het natuurgebied onderhouden.

Via een eenzaam paadje liet ik Ter Borg achter me. Ik weet dat ik nog eens terug zal keren – niet alleen om te genieten van deze prachtige plek, maar ook omdat ik nog eens op zoek wil gaan naar de Joodse begraafplaats die zich volgens de overlevering ergens midden in het woeste natuurgebied bevindt.

Westerwolde bevestigt keer op keer dat je echt niet ver hoeft te reizen om iets verwonderlijks te vinden. Mooie plekken en bijzondere verhalen zijn gewoon in de achtertuin te vinden – in Ter Borg, bijvoorbeeld.

Ook in de komende afleveringen van Terra Westerwolda doet Sanne Meijer verslag van haar historische ontdekkingsstocht door Westerwolde.

Website Sanne Meijer Onderweg: www.sannemeijeronderweg.nl

De Rhederbrug

‘Het was een ellendige tijd, alles was op de bon. Kleren, zeep, brood, noem maar op.’

Harm Scholte is geboren op 17 september 1941 in het brughuis van Rhederbrug. Hij bracht hier zijn jeugd door en woonde er tot 1956. De loopbaan die hierna volgde, bracht hem naar alle delen van de wereld, maar in dit artikel keert hij weer terug naar zijn oorsprong: Rhederbrug, het dorp van zijn jeugd.

door Harm Scholte

Geboorte

Om te beginnen wil ik een ode brengen aan mijn moeder, Lieneke Scholte-Smit, getrouwd met Harm Scholte, zoon van Harm Scholte en Jantina Siemons. En zoals het gaat met koninklijke families, zo ging het ook bij ons: Harm I, Harm II en Harm III. Ook wel: Groot Harm, Midden Harm en Lutje Harm. Ik ben dus Harm III of Lutje Harm.

Mijn moeder schreef op 17 september 1991, de dag dat ik vijftig jaar werd, het volgende over mijn geboorte:

Het was oorlog. Een angstige tijd. Er vlogen steeds maar bij vlagen repen zilverpapier door de lucht. Dat deed de Duitse Wehrmacht, de Luftwaffe, voor de Tommies, opdat ze geen belangrijke doelen van hen konden bombarderen.

17 September 1941. Het was warm. Maar om de middag meldde Harm, de derde, zich aan. Misschien ook wel door de angstige spanning van wat er alom heerste. Het was een moeilijke bevalling. Zijn vader heeft de geboorte niet meegemaakt. Die was te werk gesteld in Duitsland. Maar 's avonds kwam hij weer thuis. Het was een ellendige tijd, alles

was op de bon. Kleren, zeep, brood, noem maar op. Ik voeg hierbij de rekening nog van de babykleren. Met textielbonnen, tezamen contant 17 gulden 18.

Zo ook één van de kinderwagens, gekocht bij Dresselhuys Rijwielpaleis te Winschoten, op 16 oktober 1941, voor het gigantische bedrag toentertijd van zestig gulden en vijfenveertig cent.

Bij de kinderwagen zit helaas een heel verhaal, maar ik zal het kort houden. Ik mocht mijn nieuwe kinderwagen niet anders gebruiken dan een keer naar mijn familie toe, of naar het consultatiebureau. Dat mocht niet van mijn schoonouders, alwaar wij bij in woonden.

Ik had lang geleden een oude en dan ook wel een zeer oude wagen gekregen van onze buurman, Meester Kuiper van de Rhederwegschool, in de volksmond ook wel Veentjerschool genoemd. Daar waren al vier kinderen in grootgebracht. Het was een ellendig ding. Hoog op de wielen en een oude kap er op. Daar kon ik het daags mee doen.

Bedankt moeder voor je bijdrage.

Harm Scholte bij zijn afscheid van Royal Cosuin in 1995.
Foto: collectie Harm Scholte.

Groot Harm, Midden Harm en Lutje Harm. Foto: collectie Harm Scholte.

Groot Harm bedient de draaibrug. Foto: Rhederbrugarchief ARO.

Harm III groeide voorspoedig op. Met negen maanden oud liep hij al waar hij wilde. Dat was niet zo prettig, want wij woonden nogal dicht aan het kanaal. Hij liep derhalve aan een schaapsketting met een lang touw eraan, zodat hij de schepen kon zien die de brug passeerden. Bijna twee keer was hij haast verdronken. De jongens van bakker Meins, Bienus en Fokko, die het erg vonden dat hij aan een *schoapstik* was vastgebonden, maakten stiekem de stik los met alle gevolgen van dien.

Kleutertijd

Daar bij een *schoapstik* begint mijn levensavontuur bij de brug. De Rhederbrug.

Mijn grootvader, Groot Harm, en mijn moeder bedienden de brug. Toen ik hem voor het eerst moet hebben gezien, was het een gewone draaibrug, maar wat ik nog voor ogen heb, is een praam met twee oprijstukken. De brug hadden ze namelijk laten springen. Daarom lag daar toen een praam met oprij- en afrijstukken. Deze stukken konden met een liertje naar boven worden getakeld, waardoor de praam kon draaien. De schepen konden er dan doorheen varen. Aankomende, dus stroomopwaarts varende schepen, waren beladen met kunstmest, klei of grint en in de herfst aardappelen voor de Coöperatieve Aardappelmeelfabriek Veelerveen. Richting de Dollard ging het meestal om schepen met turf en in de herfst bieten. Alle doorvaarten werden vermeld in een *journaalboek*.

Het moet in die tijd zijn geweest dat ik begon te kwebbelen. Wat men als kind meestal net doet als een papegaai: je brabbelt datgene na, wat je vaak wordt voorgezegd. Bij de meeste kinderen zal dat 'pappa' of 'mamma' zijn geweest. Maar volgens mij zal ik het eerst gezegd hebben: 'niet aankomen!' of 'afblijven!' of 'heet!', want dat werd volgens mij thuis het meest gezegd.

School

Onderwijzers zeiden het niet openlijk, maar wel was bekend dat gezegd werd: armoede aan de ene zijde van het kanaal en rijkdom aan de andere. Dat klopt niet helemaal, maar daar zat wel een kern van waarheid in. Met uitzondering van de boerderijen, werden de meeste arbeiderswoningen bewoond door families die het vaak zeer moeilijk hadden. Op de kleuterschool, maar ook op de lagere school zaten kinderen met stro in hun klompen. De meeste kwamen van de Duitse kant. Aan de veenkant, de Duitse kant, woonden gezinnen met heel veel kinderen. Soms werden met het Sinterklaasfeest cadeaus gegeven, zoals handschoenen en gebreide sokken of kousen. De vaders waren meestal dagloners, losse arbeiders of steuntrekkers. Ze werkten bij een boer - als deze mankracht nodig had - maar 's winters was het vaak bittere armoede. Ook in het taalgebruik was er verschil. Zo zei men in De Lethe, 'Veentjerschool', terwijl de andere kant 'Rhederwegschool' zei. In De Lethe sprak men over 'tengels' - *blief dér of mit dien tengels* - maar aan de andere kant zei men 'vingers': *blief der mit dien vingers of*. Een ontbijtbordje heette daar een *bretje*. De Rhederwegschool, oftewel de Veentjerschool, had →

acht klassen. Zes normale en klas zeven en acht als voortgezet lager onderwijs. Daar zaten vooral de oudere meisjes.

De brug

De brug was een trefpunt van de bewoners van Rhederbrug. Het deelde Rhederbrug in tweeën: de Duitse kant en de Nederlandse kant. Er waren ook buurtgenoten die spraken over de kleikant, de zandkant en het veen. Dat wil zeggen: buiten de hoofdweg van Bellingwolde, onder de hoofdweg en aan de andere kant van de brug in Rhederbrug.

Vaak moesten de overstekers, wanneer de brug geopend was, een minuut of zeven geduld hebben en die tijd werd gebruikt om de wetenswaardigheden van de buurt door te nemen. De brug was, zoals eerder opgemerkt, direct na de oorlog een ponton, praam, met ophaalstukken. Men ging vanaf de dijk naar beneden en men moest aan de andere kant weer tegen de dijk op. Toen boer Smit uit het Rhederveld, een gehucht aan de Duitse kant, was overleden, moest de lijkwagen met daarin de boer over de brug. De paarden moesten dus eerst naar beneden en dan weer naar boven. De koetsier gaf hierbij met veel gebaren en met een kort zweepje de paarden zoveel vaart, dat zij met een flinke gang naar boven renden. De lijkwagen vloog omhoog, met als gevolg dat de kist achter uit de wagen schoot en nog net op de rand van de praam, dus midden op de 'brug' neerviel. Grote consternatie. Met vele krachten, die direct toeschoten, werd het lijk opnieuw in de lijkwagen getild. Een van

de toeschouwers vroeg zich af of Smit wakker zou zijn geworden van de klap. Toen ik dat bij het eten aan tafel vroeg, begon iedereen te lachen, maar ik kreeg geen antwoord op mijn vraag. Nadien werd altijd een plank achterin de lijkwagen gezet wanneer deze de brug moest passeren.

Een ander geval was dat een man uit de Lethe, nadat hij had moeten wachten voor de brug, met twee grote zakken naast zijn fiets met net iets te grote snelheid van de Hollandse kant naar de Duitse kant reed. De brug stond vol met Nederlandse douaneambtenaren, die naar hun werk moesten. De man slipte met zijn fiets en de beide zakken vlogen open. Vol met koffie. Smokkelwaar. *le lusten zeker groag kouvie*, werd tegen de man gezegd. De man zei niks, pakte de spullen weer bij elkaar en ging lopend verder.

Nering

Bij de brug waren vier kruidenierswinkels, waarvan er een ook nog een bakkerij had. Eerlijk verdeeld over de beide kanten. Aan de Duitse kant Abbas en Hassinck en aan de Bellingwolder kant Meins en Scholte, alhoewel de laatste meer een drogisterij was. Ook zaten hier het café van opa Wilts en Christiaan Kroeze met zijn schoenwinkel en schoenlapperij. Verder had je nog Sino Perton met manufacturen, vrouw Luppens met eieren, kapper Hakkelink en transportbedrijf en kolenboer Blaauw. Nering genoeg bij de Rhederbrug!

Wordt vervolgd

De pontonbrug in 1947. Foto: collectie Harm Scholte.

Rhederwegschool. Foto: collectie Harm Scholte.

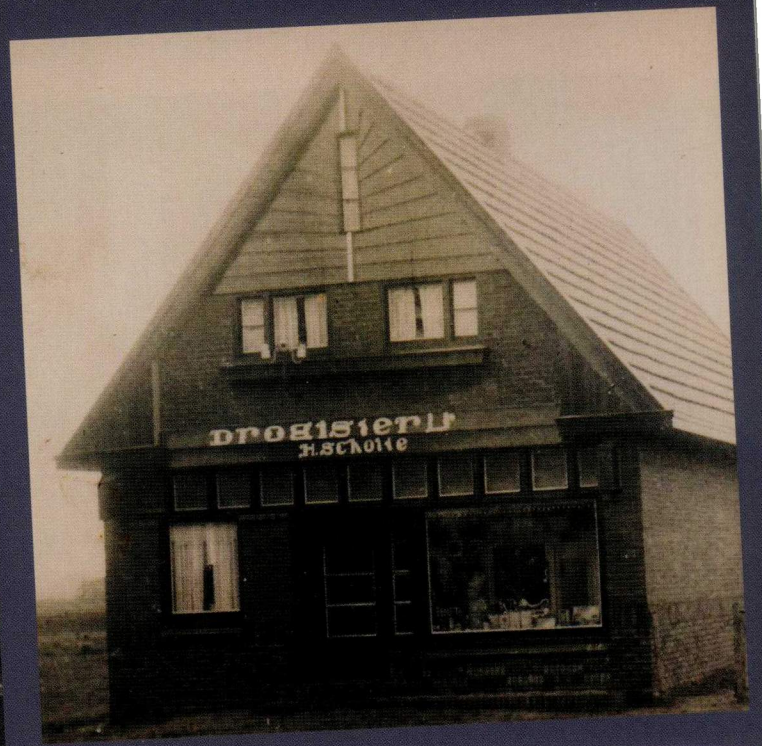
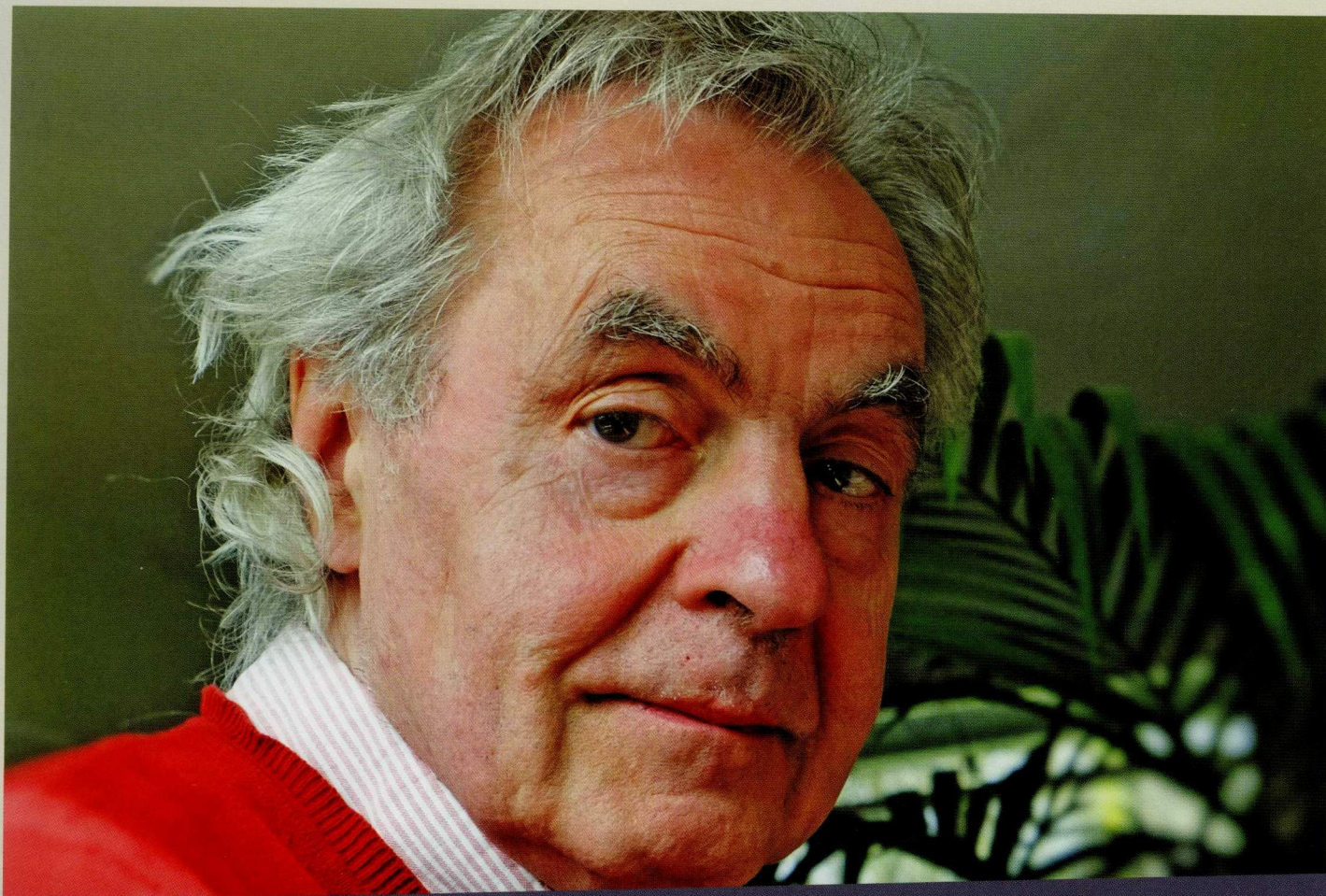

Foto boven links:
Kruidenierswinkel Abbas.
Foto: Rhederbrugarchief ARO.

Foto boven rechts:
Drogisterij Scholte.
Foto: Rhederbrugarchief ARO.

Foto midden:
Kruidenierswinkel Meins.
Foto: Rhederbrugarchief ARO.

Foto beneden:
Kruidenierswinkel Hassinck.
Foto: Rhederbrugarchief ARO. ■

Wedergeboorte in Westerwolde

Roel van Duijn over zijn jaren als biologische boer in Veele

Van 1977 tot 1983 was Roel van Duijn (1943) boer in Veele. In de turbulente decennia daarvoor stond hij aan de wieg van Provo en de Kabouterbeweging. Jarenlang zat hij in de gemeenteraad van Amsterdam, waar hij ook wethouder was. Nu blik hij terug, vooral op de jaren in Westerwolde, waarover hij het boekje *De waarheid is een koe*.

Aantekeningen van een kleine boer (1982) schreef.

Een boeiend gesprek met een bevlogen man, die al zijn hele leven in woord en daad zijn idealen – een rechtvaardige, duurzame wereld – met verve nastreeft.

Tekst: Hans ter Heijden Foto's: Herman Janssen

We zitten in de huiskamer in zijn Amsterdamse woning. Ik vertel Roel van Duijn dat Reint Meins gisteren bij mij in Harpel het erf opliep. Kan hij zich deze bekende Westerwoldse oud-postbode uit Weende nog herinneren? "Jazeker! Toen we pas in Veele waren neergestreden, vroeg hij me: 'Mag je hier wel wonen?'. Mijn antwoord was: 'Dat moeten we maar afwachten of dat mag! Ha, ha!'" Al snel drijven er allerlei herinneringen boven aan de periode waarin hij samen met zijn eerste vrouw Josti Reef een kaasboerderij bestierde in Veele. Maar wat dreef hem hierheen?

Wethouder in Amsterdam

"Ja, waarom naar Veele? Ik was wethouder in Amsterdam geweest en dat was met een drama afgelopen. Ik was tegenstander van atoomenergie en ik was ook kritisch over het tracé voor de metro. Maar mijn collega-wethouders en burgemeester Samkalden zagen in mij een groot gevaar. Ik ondermijnde hun gezag en zij stelden alles in het werk om mij weg te krijgen. Ik hield echter vol, want ik vond dat de maatschappij veranderd moest worden. Toen ze er eindelijk in geslaagd waren mij eruit te werken, met het voorwendsel dat ik Kalkar niet steunde, de bouw van die atoomreactor die kort daarna verboden is omdat hij te gevaarlijk was, had ik ontzettende buikpijn van de politiek, ik was uitgeput. Ik zag de politiek in Amsterdam als een soort nachtmerrie en ik dacht: ik moet mezelf weer gezond gaan maken."

Een nieuw leven in Veele

Van Duijn vertelt dat hij na een eerdere moeilijke periode enorm was opgeknapt door zes weken op Loverendale, een biologische boerderij op Walcheren te werken. "Daar had ik ervaren dat ik helemaal hergeboren kon worden op een boerderij. Bovendien had ik een vrouw ontmoet, Josti, die dat ook wilde. Zij wilde ook de grote stad uit. Wij waren dol op elkaar, dus we besloten: we gaan een nieuw leven beginnen! Ik dacht, ik word biologische boer. Met de missie om van de chemische landbouw af te raken. Waarom dan Veele? Er waren twee redenen: ten eerste was Westerwolde goedkoop, maar nog belangrijker was dat het verschrikkelijk afgelegen, romantisch en eenzaam was. Precies mijn smaak. Toen ik eens een weekend logeerde bij mensen die zich verzetten tegen plannen om atoomafval op te slaan bij Ter Apel, gingen we aan de wandel. In Veele zagen we een boerderij met een grote kastanje ervoor en een enigszins vervallen voorkomen. Het huis was onbewoond en ik vroeg aan een jonge boer die daar met een trekker stond, of het niet te koop was. Hij legde me uit dat Koens, de vorige eigenaar, was overleden en dat het huis al een paar jaar leeg stond. Uiteindelijk kochten we het voor 39.400 gulden. Nu zou dat heel goedkoop zijn hè?

Opknappertje

Het was wel een 'opknappertje'! Veel was gewoon verrot. Dus ik ben begonnen met timmeren. Kijk, ik had nooit veel met mijn handen gedaan, dus het was echt een nieuw leven. Ik voelde m'n spieren in m'n armen zwellen, dus ik moest grotere boerenbloesjes kopen. Geert en Tiny Kruize en Wiebe en Hillie Orsel waren onze

Melktijd op de boerderij van Roel en Josti in Veele. Schilderij van Geert Schreuder, Onstwedde.

uitstekende, hulpvaardige burens. Vooral van Geert heb ik heel veel geleerd. Onmiddellijk rechts van mij woonde zijn vader, dat was Jarke Kruize. En nog een boerderij verderop woonde ook een Jarke Kruize en daar tegenover: Jarke Kruize! Ha, ha, ha! Het was er hartstikke leuk!

'Veele was verschrikkelijk afgelegen, romantisch en eenzaam. Precies mijn smaak.'

Stadsjongen achter de paarden

Iedereen dacht dat we rijk waren, omdat ik wethouder van Amsterdam was geweest, maar bij de PPR stond je het grootste deel van je salaris aan de partij af. Alleen geloofde in Groningen niemand dat! Het was wel prettig dat ik twee jaar wachtgeld had, anders hadden we dit niet kunnen doen. We hebben geiten gekocht en Josti begon ze te melken en toen gingen we daar kaas van maken. Daarna kwamen de kippen en zo langzamerhand groeide er iets hè. Maar ja, wij deden alles met de hand en hadden in het begin ook geen trekker. Ja, wel een →

paard, Ulonia, een Noors fjordenpaard. Met paarden werken was natuurlijk ook nieuw voor me. Ik had alleen maar met woorden gewerkt, ik was een jongen van het gymnasium uit Den Haag, die boeken schreef en zich met ideeën bezighield. Maar organiseren kon ik wel. Daarom hebben we toen *Stichting De Kleine Boer* opgericht en die kocht een beetje land hier en daar, zodat ik op den duur zo'n 12, 14 hectare had om te bewerken. Ja, dat lag verspreid, ik huurde bijvoorbeeld ook nog een stukje bij het Metbroekbos. Het was wel romantisch, maar niet erg rendabel natuurlijk, je moest lange trekkerritten maken en dan haalde je er een beetje hooi vanaf en verder niks.

'En wat verdien je nu per uur, Van Duijn?'

Brandnetels

De mensen deden een beetje lacherig over ons, maar waren ook uiterst nieuwsgierig. Als ik op het land aan het werk was, stopte er soms een auto en dan vroegen ze: 'En wat verdien je nu per uur, Van Duijn?' Tja. Ha, ha, ha! Zij konden zich niet goed voorstellen dat iemand die wethouder was geweest in Amsterdam daar brandnetels uit de grond stond te trekken of druk was met boekweit en koeien melken. Want dat was nu juist, waar zij met een zucht van verlichting afscheid van hadden genomen. Alleen Geert Kruize en nog iemand anders op de Veelerweg waren nog boeren. Ik denk dat er nu misschien geen een boer meer is." Ik kan hem geruststellen, ook staat er nog trots een bord 'Biologisch bedrijf' op de es bij het Ol Daip. Dus Van Duijns biologische geest waart er nog rond. "Maar vrij kort voordat wij er kwamen, hadden er tien of zo gezeten."

Roel en Josti met de geiten (1978). DGP coll. RHC Groninger Archieven, 2208-1076.

De schaalvergroting, het plan Mansholt, was al gaande en de ruilverkaveling was al in gang gezet in de jaren zestig.

Sicco Mansholt

"Sicco Mansholt, een soort politieke vriend van mij, is nog een keer bij ons in Veele langs geweest en toen dacht men helemaal dat ik steenrijk was. Ha, ha, ha! Mansholt woonde toen ergens in Drenthe, in Wapserveen. Hij was al helemaal teruggekomen van zijn vroegere ideeën over schaalvergroting en is na zijn pensionering in Drenthe kleinschaligheid gaan bepleiten. Maar eerder dufde hij de schaalvergroting erdoor. Nee, ik heb hem niet tegen kunnen houden; ik zat toen nog op school. Desondanks was het wel een man met grote energie en ik had waardering voor hem omdat hij oprecht was, dat hij die sanering en schaalvergroting uit een oprechte sociale beweging had doorgevoerd. Hij dacht: dan gaan de boeren meer verdienen, want die hebben het nodig. Maar die ecologische bevlogenheid, die later kwam, was evengoed zeer oprecht. Ik respecteerde hem zeer.

Inburgering

In Veele burgerde ik in door met iedereen te praten. Ik was benieuwd hoe die mensen leefden. Bovendien waren zij zeer nieuwsgierig naar mij en dan kwamen ze kaas kopen. We gingen op bezoek, ik vond dat heel leuk om te doen. Ik heb er ook vrienden aan overgehouden, zeker. Ik denk met zeer warme, dankbare en soms juichende gevoelens terug aan die tijd. Ik vond het enorm bevrijdend en vernieuwend om te ontdekken dat je van de natuur kunt leven en dat je tegelijkertijd met een heel ander soort mensen kennis kon maken dan in Amsterdam."

Ook op politiek vlak bleef Van Duijn actief voor de PPR. Daarnaast hield hij lezingen over biologische landbouw,

Roel melkt koe. Familiealbum Roel van Duijn.

onder meer in Mussel. Met Geert Kruijze bezocht hij wel eens een toneelvoorstelling in Harpel.

'In de Haak'

Twee zoons van Josti en Roel zijn in Veele geboren: Olmen en Balster. "We hadden een vroedvrouw uit Onstwedde, die heette Ida Haak, bijgenaamd 'In de Haak' en die heeft dat prima gedaan. In die strenge winter van 1979 kwam ze met een trekker met sneeuwkettingen om de banden! Toen is onze oudste zoon Olmen geboren. Het was heel erg koud, in de schuur was het nog 25 graden onder nul. Het is de koudste winter die ik ooit heb meegemaakt. Er lag een heel dik pak sneeuw. Dat zijn romantische herinneringen, want dat bestaat geloof ik niet meer in Nederland. Het was überhaupt verschrikkelijk romantisch, maar ja, dat kwam natuurlijk door mijn geest, want de mensen die er woonden, vonden dat helemaal niet."

Provo is dood, leve Kabouter!

Er werkten ook vrijwilligers op je bedrijf. "Ja, onder meer van de biologische landbouwschool in Kerk-Avezaath. Daar is Matthias Guépin, de boer van Loverendale waar ik eerder kort verbleef, directeur geworden. Hij is de boer, die mij destijds op de betekenis van de kabouters heeft gewezen. Op een avond was ik er aan het schoffelen op een aardappelakker en op de belendende akker was een aardappelloofklapmachine aan het werk. Die klapte het loof eraf en dan kon je de volgende dag de aardappels met de hand rooien. Nou, ik was daar aan het werk, de zon ging onder en toen verscheen Guépin en ik vroeg hem: 'Krijgen wij ook zo'n loofklapper op het veld?' Hij zei: 'Ben je gek Van Duijn, je hoort toch wat een lawaai dat maakt? Zo jagen we de kabouters weg en daar moeten we het van hebben!'. Hij meende het. En ik keek hem aan en dacht: verdomd, dat is het, we moeten kabouters worden, we moeten de natuur en de cultuur verenigen in onszelf. Dit was het verlossende antwoord op mijn vraag: hoe moet het na de dood van Provo verder met de revolutie? Ik gaf hem een hand en diezelfde avond reisde ik terug naar Amsterdam en daar heb ik het eerste Kaboutermanifest geschreven. Een paar maanden later zaten er vijf Kabouters in de gemeenteraad. Guépin las dat in de Provinciale Zeeuwse Courant en belde mij opgewonden op. Ik zei: 'Je had gelijk, we hebben de kabouters niet weggejaagd, maar juist aangetrokken!'. Op aanraden van Guépin heb ik in Veele een keer geëgd met achter het paard een takkenbos van bramen, waar van die pijnlijke stekels aan zitten, die eggen de zandgrond heel fijntjes schoon. Dat was een uiterst subtiële methode. Ook niet rendabel, trouwens, ha, ha! Landbouw is een soort kunst en genot en als zodanig werkte dat goed bij mij."

Diepvriesfiguur

Lag de BVD (Binnenlandse Veiligheidsdienst) ook in de struiken in Veele? "Nou, ik heb inderdaad in hun archief wel stukken aangetroffen over wat ik in Veele aan het doen was. Dus daar volgden ze me ook. Over de BVD gaat mijn boek *Diepvriesfiguur*. Diepvriesfiguren zijn mensen →

4 febr. '77
 Na heel wat tarit- en andere
 beproeven (makelaars)
 zijn we er: op steek onder
 de kromme kastanje in Veele
 heel wilde in A'dam al dit
 beuk-bome-pak; tou weten we
 nog niet hoe wittig!

Josti en Roel voor hun boerderij in Veele.
 Familiealbum Roel van Duijn.

Roel, Josti, Olmen en Balster voor de boerderij, begin jaren tachtig.
 Foto op achterflap 'De waarheid is een koe' van Roel van Duijn
 (1982).

die in een ijskast moeten worden gezet, diep ingevroren, zodra er maatschappelijke onrust is, of oorlog. Volgens de BVD was ik er een.

Vertrek

We konden van de kaasboerderij leven, omdat wij heel erg hard werkten en uit de moestuin aten. Het werd eigenlijk pas rendabel toen we gedwongen werden er mee op te houden. En dat was omdat we een verstandelijk gehandicapte zoon hadden; dat ontkenen we in het begin. Zijn handicap was de diepste reden om te vertrekken, want vooral Josti kon het gewoon niet meer aan om kaas te maken en tegelijkertijd voor hem te zorgen. Ze was er helemaal kapot van. We gingen op zoek naar allerlei dokters, niet dat dat hielp, maar dat vonden wij onze taak, maar ja, het kon gewoon niet meer. We hebben toen een tijdje samengewerkt met Koos en Sylvia Vente, die de boerderij van Josti's moeder vlakbij ons hadden gekocht en later hebben zij het bedrijf overgenomen. Er waren veel mensen die zeiden: 'Ha, ha, zie je wel, dat kan hij niet, het is mislukt', maar ik had geen zin om dat drama met onze zoon breed uit te meten. Dus het was allemaal een beetje treurig einde. Ik wilde eigenlijk helemaal niet weg, maar ik ontquam er niet aan.

'Ik denk met zeer warme, dankbare en soms juichende gevoelens terug aan die tijd'

Reanimatie

Het was een schitterende tijd in Veele, het was een soort reanimatie van mij, revitalisatie, een nieuwe geboorte. Ik heb ontzettend veel geleerd van de natuur, van de mensen daar, ik ben dankbaar voor die periode. Daarna ben ik met nieuwe energie in Amsterdam weer de politiek ingegaan. Nu schrijf ik vooral. Onlangs is mijn boek *Verraad* over de oorlog gepresenteerd. Ook ben ik nog steeds liefdesverdrietconsulent. Ik heb klanten uit alle windstreken en ook in het buitenland. Het is een mooi beroep, omdat het veel arbeidsvreugde geeft om mensen te helpen weer gelukkig te worden, dus ik ben daar heel erg blij mee."

Voordat we vertrekken, speelt Roel van Duijn voor fotograaf Herman Janssen en mij Étude nr. 3 van Frédéric Chopin op de piano. Par coeur: uit het hoofd, maar vooral uit het hart. Mijn gedachten dwalen af naar Westerwolde. Daar zouden deze romantische klanken pianissimo zijn uitgewaaierd over de verstilde velden van Veele. ■

De geest van biologische boer Roel van Duijn waart nog rond in Veele. Foto: Hans ter Heijden.

Roel van Duijn speelt Chopin.

Roel van Duijn onthult in boek heldenrol van ex-schoonmoeder

'Verraad'

Op 15 april jl. werd in het Verzetsmuseum in Amsterdam *Verraad. De driehoek van een verzetsechtpaar en een SD-agent*, het nieuwste boek van Roel van Duijn, gepresenteerd. Terra Westerwolda was daar bij. *Verraad* heeft raakvlakken met het verblijf van Van Duijn en zijn eerste vrouw Josti Reef en haar moeder Leen Reef-Weel in Veele.

Hans ter Heijden

Roel van Duijn over 'Verraad':

"*Verraad* is de onthulling en analyse van een familiegeheim uit de oorlog. Het gaat over het verzet dat gepleegd is door de ouders van mijn eerste vrouw, Josti, met wie ik in Veele woonde. Haar vader, Herman Reef, beraamde in Twente een bomaanslag op een Wehrmacht-trein, werd verraden en zat gevangen in concentratiekamp Vught. Leen Reef-Weel, mijn schoonmoeder, ging een relatie aan met een agent van de Sicherheitsdienst en wist hem te bewegen haar man en zijn makkers verrassend te bevrijden uit het kamp. Dat was tot nu toe onbekend. In een zoektocht door archieven en gesprekken met overlevenden heb ik de feiten boven water gekregen en schimmen tot verrassend levende mensen gemaakt. Het boek is een rehabilitatie geworden van een vrouw die ten onrechte als moffenhoer is bejegend en zelfs door haar eigen man werd gewantrouwd. De smet van verraad blijkt nu in werkelijkheid geen verraad maar een heel moedige daad te zijn geweest."

Waarom heb je het geschreven?

"Het boek heb ik geschreven op verzoek van Josti Reef, de verzetsdochter. Het was tevens mijn cadeau voor haar zeventigste verjaardag."

Je schoonmoeder, Leen Reef, kwam op een gegeven moment naast jullie in Veele wonen. Waarom?

"Nou, dat leek haar wel een gezellig idee."

Maar jij had niet zo'n geweldige relatie met haar.

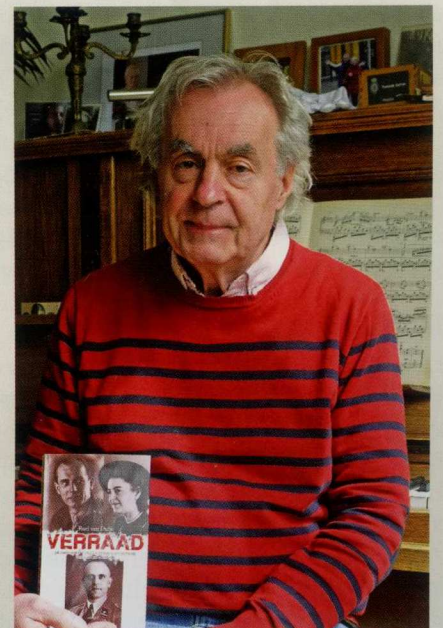
"Nee, zij had liever niet dat ik met haar dochter getrouwd was. Ze vond mij niet de goede kandidaat. Ik denk ook dat ze uiterst verbaasd zou zijn geweest als ze geweten had dat ik een boek zou schrijven over haar leven. Ze had me dus wel dat verhaal verteld, maar ik geloofde het niet en dat heeft haar misschien nog meer verbitterd. Ze kocht in haar eentje dat huis, haar man was al overleden. Toen wij weggingen uit Veele heeft zij haar huis verkocht aan Koos en Sylvia Vente, mijn opvolgers. Zij is toen weer naar Roermond verhuisd."

Josti was heel blij met het boek dat haar eindelijk meer duidelijkheid gaf over haar ouders. Na afloop van de presentatie kwam ik haar en Olmen tegen en vroeg ik haar hoe zij terugkeek op de periode in Veele. Ik toonde de foto op de achterflap van 'De waarheid is een koe', waarop Roel en zij samen met de kleuters Olmen en Balster voor de boerderij in Veele staan. Op de aanhanger van de fiets staan melkbussen. Ze bewaarde er hele goede herinneringen aan, vertrouwde ze me toe.

Verraad. De driehoek van een verzetsechtpaar en een SD-agent, 236 pagina's, Uitgeverij Aspekt, € 18,95

Josti Reef bedankt bij de presentatie in het Verzetsmuseum Roel van Duijn voor het boek. Foto: Hans ter Heijden.

Van Duijn toont 'Verraad'. Op het omslag foto's van Herman en Leen Reef en daaronder SD'er Konrad Hofmann. Foto: Herman Janssen.

Het testament

De andere kant van Bommen Berend

De bijnaam van Bernhard von Galen spreekt boekdelen: Bommen Berend, een schietgrage bisschop. Tjarko van Dijk onthult zijn testament en dan doemt toch ook een toegewijde bisschop op uit de mist. Bommen gooien was niet zijn doel, maar een middel om het 'rijke roomse leven' te beschermen.

door Tjarko van Dijk

Dit jaar is het 350 jaar geleden dat er een einde kwam aan de Eerste Munsterse oorlog. Op 18 april 1666 werd Prins-Bisschop Bernhard von Galen gedwongen de Vrede van Kleef te sluiten. Dit vredesverdrag maakte een einde aan een oorlog die in september 1665 was begonnen en die vooral het oosten en noorden van de Republiek had geteisterd. Aan deze oorlog en de veldtochten van de legers van Bernhard von Galen door Overijssel, Drenthe en Groningen zijn drie exposities gewijd: in Museum de Oude Wolden te Bellingwolde, Museum SHC De Oude Stelmakerij in Sellingen en het Vestingmuseum te Oudeschans. De exposities in Bellingwolde en Sellingen zijn inmiddels afgesloten, de expositie in Oudeschans loopt nog door tot september van dit jaar.

Schietgrage bisschop

Door deze oorlog kreeg Bernhard von Galen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden de reputatie van agressieve, onbetrouwbare en schietgrage bisschop. Deze reputatie is bij ons tot op de dag van vandaag het gangbare beeld van hem gebleven en komt kort en krachtig tot uitdrukking in zijn bijnaam Bommen Berend. Aan het eind van zijn leven stelde Bernhard von Galen zijn testament op waarin hij terugblikte op zijn daden en op zijn motieven daarvoor. Dit geeft een interessant beeld van hoe Bernhard von Galen zichzelf zag en hoe hij terugkijkend zijn daden beoordeelde.

Christoph Bernhard von Galen werd op 12 oktober 1606 geboren te Rinkerode in een adellijke familie als zoon van Dietrich von Galen en Catharina von Hörde zur Störmede. Zijn beide ouders waren protestant. Bijzonder was dit niet, omdat een groot deel van de adellijke families in Munsterland toen de reformatie aanhing. Zijn moeder werd pas katholiek enkele jaren voordat Bernhard von Galen tot bisschop gewijd werd. Zijn vader was eveneens protestant maar werd katholiek tijdens de twaalf jaar die hij in de gevangenis doorbracht wegens een fataal afgelopen duel met een hooggeplaatste officier. Vanwege het protestantisme van zijn moeder en omdat zijn vader zich in de gevangenis bevond, belastte de broer van zijn vader, Domheer Heinrich von Galen, zich met de opvoeding van de jonge Christoph Bernhard von Galen.

Studie

Hij bezocht het door de Jezuiten geleide Gymnasium Paulinum te Munster. De Jezuietenorde was vooral gericht op hervorming van het katholicisme en bestrijding van het protestantisme. Goed onderwijs zag de orde daarvoor als een belangrijk middel. Ook het onderwijsprogramma van het Gymnasium Paulinum werd hierdoor bepaald en het vormde Bernhard von Galen in hoge mate. Na het gymnasium studeerde Bernhard von Galen kerkelijk recht, burgerlijk recht en

AVERECHTSCHEN BISSCHOP.

Ne Sutor ultra crepidam.

Den Averechtschen Bisschop

Spotprent op de bisschop van Münster, 1665

Reproductie van een spotprent op Christoph Bernard von Galen, de bisschop van Munster, bij het uitbreken van de Tweede Engelse Oorlog, 1665. De bisschop half gekleed als soldaat en half als bisschop, staande met zwaard en boek in de handen. Op de achtergrond links doodt de bisschop als soldaat de schapen en rechts weidt de bisschop als herder de schapen. *Ne Sutor ultra crepidam* betekent: Schoenmaker blijf bij je leest. Rijksmuseum Amsterdam.

theologie aan de universiteiten van Mainz en Keulen, waar hij eveneens leden van de Jezuïetenorde als mentor had. Dat was ook het geval tijdens zijn studie in Leuven en Bourges. Toen Bernhard von Galen was afgestudeerd, was zijn wereldbeeld volledig gevormd door de Jezuïetenorde. Dat betekende dat hij ervan overtuigd was dat de besluiten van het concilie van Trente (1545-1563) uitgevoerd moesten worden: hervorming van het katholicisme en terugdringen van het protestantisme.

Prins-Bisschop

Toen hij in 1650 door het Domkapittel tot Prins-Bisschop van Munster werd gekozen, kon hij het contrareformatorische programma uitvoeren. Binnen het Prins-Bisdom ging hij zich richten op het hervormen van het katholicisme en het verbeteren van de pastorale

zorg, terwijl hij naar buiten toe het Prins-Bisdom wilde beschermen tegen de protestantse mogendheden binnen en buiten het Duitse Rijk. Het Prins-Bisdom zag hij als een vooruitgeschoven katholieke post, die van alle kanten bedreigd werd door protestantse machten, in het bijzonder door de welvarende en ambitieuze Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Hij wachtte daarom op een kans om de Republiek aan te vallen. Die kwam, toen in 1665 de Tweede Engelse oorlog uitbrak tussen de Republiek en Engeland. In samenwerking met Engeland startte Bernhard von Galen twee veldtochten tegen de Republiek, die allebei in het Oldambt en Westerwolde eindigden. Oost-Groningen kreeg hierdoor van september 1665 tot 8 januari 1666 in alle hevigheid te maken met de gevolgen van de Eerste Munsterse Oorlog. Door deze oorlog ontstond in de Republiek het beeld van Bernhard von Galen als een schietgrage en geweld adorerende bisschop: Bommen Berend. Dat beeld werd in het Rampjaar 1672 nog eens bevestigd, toen het Munsterse leger nogmaals de Republiek binnenviel.

Testament

Maar hoe zag Bernhard von Galen dit zelf? Op 30 April 1678 voltooide Bernhard von Galen zijn omvangrijke testament. Op 17 september 1678, twee dagen voor zijn dood, voegde hij de laatste aanvulling hieraan toe. Naast de gebruikelijke bepalingen over hoe hij begraven wilde worden en de verdeling van zijn aardse goederen, ging hij in dit testament bladzijden lang vooral in op wat zijn opvolgers moesten doen om de zuiverheid van het katholicisme te bevorderen en hoe dit beschermd diende te worden tegen de bedreigingen van buitenaf.

“In der Tat kann weder Religion oder Frömmigkeit erlebt, noch das Recht gesichert oder die Ruhe bewahrt werden, wenn nicht Waffen sie machtvoll schützen. Diese Notwendigkeit erscheint in dieser Provinz heute dringender denn je, da sie von den mächtigsten Nachbarn ganz Europas, die zudem dem Irrglauben anhängen, von allen Seiten umzingelt und ständigen Nachstellungen und Gefahren ausgesetzt ist.”¹

Overtuiging

Niet geweld om het geweld spreekt hieruit, maar zijn overtuiging dat het katholicisme in zijn bisdom ernstig bedreigd werd en beschermd moest worden. Dat komt ook tot uitdrukking in wat hij schreef over de noodzaak om voor de bekostiging van het leger belasting te heffen: “Obwohl daher die Untertanen mit einigen Lasten beschwert werden müssen - es sind nämlich weder Truppen ohne Sold noch Sold ohne Abgaben zu haben - und obgleich diese Abgaben wegen des öffentlichen Wohlergehens berechtigter Weise erhoben werden und es ohne sie unmöglich ist, den Staat zu erhalten, muss man die Sicherheit der Religion, das Wohl der Untertanen und gerade jene Verpflichtung die einem Fürstbischof zu eigen ist, höher einschätzen, als dass man zum privaten Nutzen einiger davon Abstand nehme.”²

De reden waarom het noodzakelijk was hiervoor belasting te heffen benadrukte hij nog eens met de zin: “Es besteht kein Zweifel, dass die große Güte Gottes, →

Bernhard von Galen als Don Quichote.
LWL Museum für Kunst und Kultur Münster.

Bernhard von Galen, Prins-Bisschop van Munster.
Rijksmuseum Amsterdam.

Foto grafmonument Bernhard von Galen.
Foto: J. Katuin.

dessen Ehre allein durch diese Mittel gesucht wird, größeren Segen in anderen Dingen gewähren wird.”³ De religieuze levensovertuiging van Bernhard von Galen komt vooral tot uitdrukking in wat hij schreef over de taken van de bisschop. Het grootste deel van zijn vele tientallen pagina's tellende testament gaat hier over. Een bisschop moest volgens Von Galen persoonlijk toezien op de handhaving van de zuivere godsdienstleer. Hij moest er voor zorgen dat er hoogwaardige zielzorg geboden werd. Tijdens zijn werkzame leven had Bernhard von Galen dit onvermoeibaar nagejaagd door het houden van bisschoppelijke synodes, door persoonlijk tientallen parochies te bezoeken en door het schrijven van vele pastorale brieven. In zijn testament ging hij gedetailleerd in op de vele aspecten van deze taken.

Toegewijde bisschop

Samenvattend riep hij zijn toekomstige opvolgers op dit eveneens te doen en daarom persoonlijk in het bisdom te resideren: “Unseren übrigen Nachfolgern im Fürsten- und Bischofsamt der Diözese Munster empfehlen Wir eindringlich, dass sie Unserem geliebten Vaterland in Liebe und Gerechtigkeit machtvoll vorstehen; vor allem mögen sie für seine Unversehrtheit und die Bewahrung der Religion sorgen, sich streng und eifrig darum kümmern und nicht außer Acht lassen, in ihrer Diözese selbst persönlich zu residieren.”⁴

Anders dan het in Nederland heersende beeld van Von Galen als oorlogszuchtige bisschop, is in dit testament de toegewijde, door de contrareformatie gevormde bisschop aan het woord. Vanuit dit denken streefde hij naar hervorming en verdediging van het katholicisme. Geweld was voor Von Galen daarbij geen doel, maar een onvermijdelijk middel daartoe. Deze kant van Bernhard von Galen is in de Nederlandse geschiedschrijving onderbelicht gebleven. Dankzij de Duitse kerkhistoricus Alois Schröer die de pastorale brieven en het testament van Von Galen uitgaf, is voor dat aspect van de Prins-Bisschop nu ook aandacht gekomen. Hij laat zien dat Bernhard von Galen niet enkel Bommen Berend was! ■

- 1) Schröer, A., Die Pastoralbriefe des Münsterer Fürstbischofs Christoph Bernhard von Galen (1650-1678) Münster, 1998, p. 357.
- 2) Ibidem, 357
- 3) Ibidem, 357
- 4) Ibidem, 349

Verder lezen:

A. Schröer, *Christoph Bernhard von Galen und die katholische Reform im Bistum Münster* (Münster 1974).

A. Schröer, *Die Pastoralbriefe des Münsterer Fürstbischofs Christoph Bernhard von Galen. (1650-1678)* (Münster 1998).

Dit artikel wordt u aangeboden door MOW,
www.museumdeoudewolden.nl

MOW
MUSEUM DE OUDE WOLDEN

Boekbespreking: De Slag bij Jipsinghuizen

Kruitdampen veldslag trekken langzaam op

Primair bronnenonderzoek kan nog meer helderheid verschaffen

door Geert Volders

Voor velen was het tot voor kort een onbekende geschiedenis: de slag bij Jipsinghuizen. Dat is ook niet zo verwonderlijk, want na 1903 was er in feite niets nieuws gepubliceerd over deze gebeurtenis die op 26 september 1665 plaats vond. Jochem Abbes, historicus en cultuurambtenaar voor de Gemeente Vlagtwedde, is er in geslaagd met het in 2015 verschenen *De Slag bij Jipsinghuizen* een onderschatte gebeurtenis in onze landsgeschiedenis uit de vergetelheid te halen en deze op eigentijdse wijze aan een groot publiek door te geven.

Hoevenzwerm Jipsinghuizen

Abbes haalt vrijwel alle auteurs aan die in de afgelopen eeuwen hebben geschreven over de gebeurtenissen in Jipsinghuizen. Daaruit blijkt dat er nog veel onduidelijkheden zijn over de gebeurtenissen in september 1665. Vervolgens wordt de context van de veldslag geschetst. Hij beschrijft de situatie waarin de Republiek verkeerde, maar ook de lokale situatie in het afgelegen Westerwolde met als middelpunt de kleine hoevenzwerm Jipsinghuizen. In het fraai geïllustreerde boekje maakt de lezer kennis met grote namen zoals raadspensionaris Johan de Witt, prins-bisschop van Munster Bernhard 'Bommen Berend' von Galen, maar ook lokale volkshelden zoals koster Meerten Willems en luitenant Willem Nierop. Voor iemand die bekend is met de omgeving van Jipsinghuizen is het boekje een feest van herkenning. Te meer aangezien Abbes – in tegenstelling tot zijn voorgangers die over dit onderwerp schreven – suggesties doet aangaande de locaties van de gebeurtenissen. Zo kan de 21e-eeuwse lezer zich goed inleven in de ruimtelijke situatie van 1665.

Onduidelijkheden

Ondanks dat de auteur er in is geslaagd een goed leesbare beschrijving te geven van de slag bij Jipsinghuizen zijn er nog veel onduidelijkheden. Zo spreken de door Abbes aangehaalde auteurs elkaar op veel punten tegen. Hoeveel Staatse troepen waren er aanwezig? Wie leidde de aanval? Zelfs de datum van de veldslag kan in twijfel worden getrokken. Doordat deze publicatie vooral op secundair bronnenonderzoek gebaseerd is, blijven veel raadsels onopgelost. Primair bronnenonderzoek zou nog meer helderheid kunnen verschaffen over de slag bij Jipsinghuizen. Hier ligt dan ook voldoende uitdaging voor verder onderzoek!

Waardevolle publicatie

Met *De Slag bij Jipsinghuizen* is Abbes er op fraaie wijze in geslaagd de context van de slag in woord en beeld te verduidelijken. Daarnaast geeft hij een goede onderbouwing waarom de betekenis van de gebeurtenis bij Jipsinghuizen in de historiografie onderschat is. De slag bij Jipsinghuizen was deze publicatie dan ook meer dan waard!

J.G. Abbes, *De Slag bij Jipsinghuizen* (Bedum 2015) - 56 pagina's - € 8.95 - is onder andere verkrijgbaar bij het Museum de Oude Wolden in Bellingwolde en bij boekhandel Godert Walter in Groningen.

Het monument ter herinnering aan de gebeurtenissen van 26 september 1665 op het Bisschopskerkhof te Jipsinghuizen.

Foto: Geert Volders.

Uit de geschiedenis van Westerwolde

'De heerlijkheid van Wedde ende Westerwolde'

Aflevering 8

In deze rubriek besteedt *Terra Westersolda* aandacht aan de regionale geschiedenis, zoals deze te vinden is in de 'Resoluties' en de 'Rekesten' in de Groninger Archieven.

door Jan S. A. Huizing

Frelicius Ulrikus werd in 1649 predikant te Blijham. Het schilderij bevindt zich in de Grote Kerk van Emden. Foto: Jan Huizing.

2-5-1648 Alsoo Ernestus van der Haer hebbende jaerlix gehadt uijt der Apeler opkomsten een subsidie van vijftich gl. (*wegens studie aan de universiteit Groningen*), is verstorven. Hebben de heren Borgemesteren ende Raedt, op 't versoek van Rudolph Bregenbeek rathts dienaer van Vlachtwedde, desselffs soone Henricus Bregenbeek tot voortsettinge van sijn studie, ditselve subsidium wederomme uijt dieselve Apeler opkomsten geconfereert (*toegestaan*).

12-6-1648 De heer praesiderende Borgemester heeft in de Raedt geproponeert (*voorgesteld*), hoe dat sijn Ed. was angedient, dat de veenen van Blijham waeren vergraven ende nu geen gelegenheit hadden om als voor(*heen*) torff te graven anders als in de Pekel haer torf te kopen ende dat haerluiden enige swaerigheden wegens de wech van Dr. Werumeus ende anders wierden gemaect.

22-11-1648 Op de requeste van Engele Wolters op Blijhamster uijterdijcken, ten einde hij muchte vergoetsinge bekomen; alsoo hem in de verwideringe (*verwijding*) des dieps tot de Blijhamster affwateringe drie voeten in de breedts ende 10 ½ voet in de lengte van sijn huiswerft ofte tuijn was affgegraven. Gehoort het rapport van de rentmr. d'Mepsche, hebben d'h. heren Borgemesteren ende Raedt de Remonstrant voor sijn gelede schaele toegelecht vijff ende twintich gl., sonder meer.

5-12-1648 Is geresolveert dat hij naemaels, soo wanneer die van Blijham een pastoor komen te beroepen, niet in de beroeping sullen stellen, dat hij de pastorije behusinge sal onderhouden: Maer sulx met een missive bij geschrift apart oversenden; ende 't selve bij de pastoor te laten tekenen, dat hij 't onderholt van de behusinge op sich neemt.

26-2-1649 Op de requeste van de Caspelluiden tot Blijham. De heeren Borgemesteren ende Raedt verstaen dat het Classis van het Oldampt ende de heerlijkheijdt van Wedde ende Westerwolde, de nieu(w)s gecoren (*gekozen*) Pastoir tot Blijham Frelicium Ulrici op geprobeerde (*goedgevonden*) beroeping nae kercken ordre zullen moeten bevestigen: Ende wat angaet sijn Tractement met de conditien van dien, dat het gemelte Classis sigh daermede niet en heeft te bemoeijen, alls staende sulcks alliene ter dispositie (*beslissing*) van de collatoren (*keuzeheren*).

26-2-1650 Op de besognes (*vergaderingen*) gevallen over het different van verpondinge (*belastingen*) tusschen de ingesetenen van Westerwolde ter eener ende de van Bellingwolde ende Blijham ter ander zijden, daertoe de heeren Borgemesteren Rengers, Tjassens, Raadsheeren Horenken, d'Mepsche, Aldringa ende secretaris Robers den XI febr. geauthoriseert, om deselve saecke aff te maecken. Is veracordeert, dat de ingesetenen van Wedde ende Westerwolde de gerechte helfte van de verschenen verpondinge van 't verleden jaer – 1649 – an de rentemester Verrucio sullen betaelen ende de

andere helfte gedragen worden bij de ingesetenen van Bellingwolde ende Blijham, alles nochtans bij provisie ende sonder eenige prejudicie van den eenen ofte andere, sullende nae genomene oculaire inspectie (*ter plaatse bekijken*), door de heeren Gecommitteerden te doen, vordere ordre gestelt worden bij uijtspraecke van wall gedachte heeren Gecommitteerden tot de betalinge van de verpondingen, van de respective partijen Landen. Waerop wederzijts partijen hebben angenommen vullenkomen procuratie van hunne principalen (*opdrachtgevers*) te bevoirderen, omme compromis nopende derselver questie van contributie ofte redemptie van verpondinge (*belasting*) te teikenen ende dienvolgens finalijck gesleten te worden.

25-4-1650 De rentmr. d'Mepsche wordt gelastet ende geauthoriseert, omme d'Acte van de richter Addens van sestijn duisent gl. ten regard van (*betreffende*) de naarcoop van eenige veenen bij Borgmr. Drews met consorten gekoft, weder over te leveren aen voorschreven richter ende in plaets van dien behouden de Acte ofte handt van d'heer Borgmr. Drews ende de andere participanten, waarbij sij verklaeren de geconsigneerde? naerkoops penningen entfangen te hebben, ende van de veenen te desisteren (*afstand doen*).

De classis van het Oldampt en van de heerlijkheid Wedde en Westerwolde moet in 1649 Frelicius Ulrikus als predikant in Blijham bevestigen. Met zijn honorarium heeft de classis zich niet te bemoeien!

19-6-1650 De here Borgemester Wifrinck met de Raadsheeren Van Hulten ende Aldringa neffens de Rentemester d'Mepsche worden versocht ende gecommitteert, omme van de Burdtschappen Ober-ende Niederlangen een gedeelte van het Rutenbroeck ten dienste ende profijt van het convent Ter Apel aen te kopen [op 20-7-1635 wordt een huurcontract - voor zes jaar - getekend waarbij dit deel aan het klooster wordt verhuurd, JSAH], mitz als betalinge de vorige verschoten geldens (-) wordende voorts de Rentemester geauthoriseert, de penningen soo daertoe van node zijn te aeg.ieren ende voorts op alles dienende tot Aenkoop ordre te stellen ende door de Pastorie ter plaetse laten praepareren (*voorbereiden*).

15-10-1650 De heere Borgemesteren ende Raadt lasten de drost Conders om de kaedijck ofte A wall bij eenige Blijhamsters doorgesteken, weder te repareren off laeten stellen, soo als hetselve bevoorens is geschiet, voorbeholden de geinteresseerden haer schade, soo als uitvindich gemaect kan worden. ■

Een bijzondere kast

Een Westerwolds kruisvoetkabinet

Eind vorig jaar dook een bijzondere kast op, die niet alleen vanwege het type, maar ook vanwege de cultuurhistorische context voor Westerwolde van belang is. Het betreft een kabinet; geen klassiek Groninger boog- of hekjeskabinet, maar een 'Westerwolds kruisvoetkabinet'. Het mag bekend zijn dat Westerwolde in de context van de Groninger cultuur altijd een enigszins afwijkende positie heeft gehad. Ook op het gebied van de interieurgeschiedenis heeft onze landstreek een paar meubelstukken voortgebracht die expliciet met Westerwolde zijn verbonden. In kringen van antiquairs wordt het hier besproken kabinet als 'Westerwolds' bestempeld, net als het 'Westerwoldse pulpitrum'.¹ Bijzonder aan deze kast is de gaafheid en de compleetheid, maar ook de bezitsgeschiedenis geeft de kast een toegevoegde waarde.

Jochem G. Abbès

Kenmerken

De kast is 2.28 m. hoog, 1.65 m. breed en 0.54 m. diep en is gemaakt van eikenhout. Aan de voorzijde heeft de 'dubbelgebogen' onderkast vier boven elkaar geplaatste halve laden. De bovenkast heeft twee paneeldeuren, terwijl het geheel met een gebogen kap wordt bekroond. Op de kap is plaats voor vijf kastkommen; drie grote die op de boog zelf kunnen staan, en twee kleine die op daarvoor aangebrachte kleine plateaus kunnen staan. De kast staat op zes taps toelopende bolpoten, die onderling door middel van kruisvormige tussenstukken met elkaar zijn verbonden (vandaar de naam 'kruisvoet'). De kast bevat snijwerk dat de kenmerken van het Rococo vertoont, waarmee de kast in de achttiende eeuw is te plaatsen (plm. 1740-1780). Grondmotief in deze stijl is het 'Rocaille', het schelpmotief waaraan de stijl ook haar naam heeft ontleend. Kenmerkend zijn de C-vorm (volut) en S-vorm, die in oneindige variaties in ornamenten werd toegepast. In de boog onder de kap bevinden zich enkele gestoken voluten met plantmotieven, terwijl een gesneden schelp de bekroning vormt. Ook op de paneeldeuren en aan de onderste twee laden bevindt zich vergelijkbaar houtsnijwerk. Alle lijnen van de kast zijn zwierig en gebogen ('gecontourneerd'), terwijl het beslag nog origineel lijkt te zijn. Hoewel de kast niet geheel ongeschonden door de tijd is gekomen, is het meubel opmerkelijk gaaf en compleet.

Interieurgeschiedenis en meubelkunde

In 2005 promoveerde Johan de Haan op de interieur- en meubelkunst in de provincie Stad & Lande (Groningen) in de zeventiende en achttiende eeuw. Uit deze studie - tevens als handelseditie verschenen² - blijkt dat de Groningers goed op de hoogte waren van en zich duidelijk lieten inspireren door de nationale en internationale stijlen, maar tevens eigen accenten legden. Het Westerwoldse kruisvoetkabinet vertegenwoordigde ook een eigen variant, die voortborduurde op het vroeg achttiende eeuwse traditionele kabinet met twee deuren en een open onderstel. In de loop van de achttiende eeuw werd de rechte kroonlijst vervangen door een gebogen bekroning en werd de kast ('kistkabinet') verdeeld in een boven- en onderkast. De kastvorm en de gestoken ornamenten volgden de stijlontwikkelingen van die tijd (van laat-Barok naar Rococo en Neoclassicisme) die evolueerden tot het klassieke Groninger boogkabinet van het begin van de negentiende eeuw.³ In het Historisch Jaarboek Groningen van 2009 publiceerde F.J. Veldman een uitvoerig artikel over het Groninger kabinet. Het artikel vormt de neerslag van het onderzoek in het kader van de doelstellingen van de Stichting Freerk J. Veldman, een stichting die zich bezig houdt met de bestudering van het noordelijke, meer specifiek Groninger meubel (zie ook:

www.meubelstichting.nl).⁴ In het artikel wordt de stilistische ontwikkeling van het Groninger kabinet beschreven, waarbij ook aandacht wordt besteed aan de meubelmakers. De toenemende welvaart in de tweede helft van de achttiende eeuw zorgde voor een groeiend aantal ambachtlieden, waaronder schrijnwerkers en meubelmakers. De vraag naar luxeproducten nam toe en menige landbouwer, ambachtsman en burger kon zich een fraai kabinet of ander meubelstuk permitteren. Vaak kreeg de plaatselijke timmerman of de stoel- en wieldraaier een opdracht voor een meubelstuk. In de Schoolmeestersrapporten uit 1828 werden in Blijham een kabinetmaker en in Nieuwe Pekela een schrijnwerker genoemd.⁵ Zeer bijzonder is dat Veldman ook een Westerwolds kruisvoetkabinet kon traceren, dat volgens inschrift in 1799 is gemaakt door Klaas Andries Bloupot, schrijnwerker te Winschoten.⁶ Deze kast vertoont grote stilistische verwantschap met het hier besproken kruisvoetkabinet. Het lijkt erop dat de voorlopers en latere meubelmakers voor Westerwolde te vinden waren in de noordkant van het gebied en rond Winschoten.

Eigendomsgeschiedenis

De vorige eigenaar van het kruisvoetkabinet wist de eigendomsgeschiedenis van de kast goed te reconstrueren. De kast was afkomstig uit de familie van zijn in 2010 overleden echtgenote, een telg van de Westerwoldse familie Buirs. De kast was telkens vererfd in haar familie, waarbij de eigendomsgeschiedenis tot plm. 1780 gereconstrueerd kon worden. De geschiedenis van de kast begint bij Roelf Scholtes op 't Besselingh (Onstwedde 1726 – aldaar 1797), die in 1755 was getrouwd met Hadewijck Nannes Besselingh (Onstwedde 1728 – aldaar 1781).⁷ Hun zoon Scholte Roelfs Besselingh (Onstwedde 1760 – aldaar 1805) trouwde op 29 april 1787 te Onstwedde met Rixte Wubbes Heeres (Vlagtwedde 1767 – aldaar 1846). Volgens familieoverlevering heeft dit echtpaar het kruisvoetkabinet als huwelijkscadeau (bruidsschat) van haar ouders gekregen. Hun zoon Gerardus Scholtes Besselingh (1799-1860) erfde in 1808 uit de vaderlijke boedel het erve Boeijing te Vlagtwedde. Deze trouwde in 1848 met Engeltje Bruines Velthuis (1825-1898) en kreeg ook het kabinet dat hij meenam

naar Vlagtwedde. Na het overlijden van haar man, trouwde Engeltje Velthuis in 1861 met haar eerste arbeider Jan Heeres Tammes (1826-1909). Hun dochter Aaltje Jans Tammes (1869-1915) huwde met Jan Buirs; de grootouders van de echtgenote van de vorige eigenaar. De aldus gereconstrueerde familiegeschiedenis maakt de kast extra waardevol voor de interieurgeschiedenis van Westerwolde.

1) Een foto van een Westerwolds pulpitrüm is te vinden in *Terra Westerwolda*, jrg. 3, nr.3 (november 2014), 4.

2) J. de Haan, 'Hier ziet men uit paleizen'. *Het Groninger interieur in de zeventiende en achttiende eeuw*. Groninger Historische Reeks 31 (Groningen 2005).

3) o.c., 468-469.

4) F.J. Veldman, 'Het Groninger kabinet 1780-1850', in: *Historisch Jaarboek Groningen 2009* (Groningen 2009), 72-87.

5) o.c., 80.

6) o.c., 86.

7) Hadewijck Nannes Besselingh was een volle nicht van Jurjen Abbes, landbouwer te Blijham en rechte voorvader van de auteur van dit artikel. Jurjen Abbes was in 1722 getrouwd met Boukje Wilts Besselingh.

Diergeneeskunde (2)

De behandeling van 'wrang'

Deze keer in de rubriek 'Uitgelicht' weer een agrarisch onderwerp, namelijk ziekte bij dieren en wel speciaal koeien. We gaan het hebben over het behandelen van 'wrang' door de boer zelf. Wrang kwam zo af en toe voor bij koeien. Het is een ontsteking aan de tepel, waardoor de 'melkgang' kon worden afgesloten, met alle consequenties van dien.

door Jan S.A. Huizing

Melkgang

Men kon dit afsluiten voorkomen, door het inbrengen van een klein hol buisje in de tepel. Hierdoor bleef de 'melkgang' open en werd een verstopping vermeden, waardoor mogelijke verdere complicaties werden voorkomen. Meerdere boeren hadden vroeger dit soort voorwerpen in een laatje van hun kabinet liggen, waarmee ze zelf konden vermijden dat deze ontsteking oncontroleerbaar werd. Ze werden later ook wel van kunststof gemaakt.

Drie voorwerpen

Mevrouw Bruining, lid van de *Historische Vereniging Westerwolde*, bezit een drietal voorwerpen, die hiervoor zijn gemaakt (zie afbeelding).

Het bovenste heeft een lengte van 9,7 cm bij een diameter van 0,3 cm.

Het middelste heeft een lengte van 9,6 cm bij een diameter van 0,25 cm.

Het onderste heeft een lengte van 10 cm bij een diameter van 0,1 cm.

Het middelste en het onderste instrument horen bij elkaar, het dunste kan in het dikkere buisje worden geschoven en sluit dit af. Zo voorkomt men dat er melk uit de tepel vloeit.

Krappe stallen

Doordat de stallen nogal krap waren, kwam het 's winters nog wel eens voor, dat een staande koe op een tepel van een liggende koe ging staan. Ook bij dit soort verwondingen werden deze buisjes gebruikt.

De instrumenten om wrang te behandelen. Foto: Jan Huizing.

Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolda

Jochem Abbes

Terugblik

Bij de uitgave van dit nummer van 'Terra Westerwolda' kunnen we terugzien op het afgelopen half jaar, waarin binnen de vereniging weer verschillende activiteiten zijn ontplooid. De eerste ledenbijeenkomst van dit jaar was de algemene ledenvergadering van zaterdag 19 maart in Onstwedde. Naast de gebruikelijke bestuurlijk-zakelijke onderwerpen, was drs. Sebastiaan Vos als hoofdspreker in ons midden. Hij hield een lezing over de historische veldnamen in Westerwolda en illustreerde deze met tal van kaarten en ander beeldmateriaal. Een belangrijk onderwerp, waarvoor zeker nog veel te doen valt. In de vergadering meldden zich spontaan enkele leden voor een in te stellen 'commissie veldnamen'. Dit is een thema dat we als vereniging verder zouden moeten oppakken, met wellicht een tastbaar resultaat als stip aan de horizon. Wordt dus vervolgd. De volgende bijeenkomst was bij het schrijven van deze tekst nog niet geweest, maar zal op 18 juni hebben plaatsgevonden in Blijham.

Terra Westerwolda

Het bestuur is in het afgelopen half jaar twee maal bijeen geweest; op 21 januari en 19 mei. Allerlei zaken werden besproken, zoals de voortgang met betrekking tot de uitgave van ons tijdschrift nieuwe stijl, de ledenadministratie, de financiën, publiciteit, ledenwerving enzovoorts. De redactie van Terra Westerwolda kon worden uitgebreid en een nieuwe samenwerking is aangegaan met Janty Heeres uit Rhederveld (Janty Design, grafische vormgeving) en Wubbe Alvering uit Vlagtwedde (productie en verspreiding). Museum de Oude Wolden in Bellingwolde (sponsor van ons tijdschrift!) bood aan om een

museumspecial over de Eerste Münsterse Oorlog als eerste nummer van 2016 beschikbaar te stellen (in dank aanvaard!). Een prachtige en actuele aanvulling op het tijdschrift vormt de website, die op uitstekende wijze door ons bestuurslid Marten Fokkens wordt bijgehouden. Het laatste onderwerp - ledenwerving - blijft een punt van aandacht. Hoewel de vereniging niet te klagen heeft over het aantal leden, beantwoordt het wel aan de doelstellingen van de vereniging om aan ledenwerving te doen. De vereniging fungeert immers niet alleen als een platform voor geïnteresseerden, maar vervult ook een rol in de cultuurhistorische bewustzijnsvorming in en rond onze landstreek. Het bestuur doet dan ook wederom een appèl op de leden om in hun eigen omgeving om te zien naar eventuele nieuwe aanwas.

Bibliotheek

In de afgelopen tijd is tevens gewerkt aan de overheveling van de bibliotheek van de vereniging van Huize Ter Marse (Stadskanaal) naar de Oude Stelmakerij in Sellingen. Het beheer van en de omgang met onze bibliotheek was ook een gespreksonderwerp in het bestuur. In onze statuten staat namelijk vermeld dat de vereniging onder andere een 'bibliotheek van boeken en geschriften betreffende de geschiedenis van Westerwolda' dient op te bouwen (art. 3.d). Hoewel de bibliotheek in de afgelopen jaren altijd toegankelijk is geweest, is er aan de opbouw van de collectie weinig gedaan. We kunnen ons afvragen in hoeverre dit in het digitale tijdperk urgent is, maar toch is het bestuur van mening dat het verzamelen van - met name - de zeldzame en kostbare publicaties over Westerwolda wel weer actief opgepakt dient te worden. Ook hierover zal het bestuur u verder op de hoogte houden.

Belangrijke data

17 september:

Najaarsexcursie HVW.
Uitnodiging en informatie volgen.

20 oktober:

Ledenvergadering. Locatie:
R.K. parochie St. Willibrordus
te Ter Apel. Uitnodiging volgt.

Een aandachtig publiek tijdens de lezing van Sebastiaan Vos over veldnamen in Westerwolda. Foto: Geert Volders.

Historische actualiteiten

In deze rubriek wordt ingegaan op actualiteiten die betrekking hebben op de cultuur en historie van Westerwolde.

Geschiedenis van Westerwolde in de Oude Stelmakerij

Op vrijdag 8 juli wordt/is de nieuwe permanente expositie in het SHC de Oude Stelmakerij te Sellingen geopend. In deze expositie maakt de bezoeker in woord en beeld kennis met de rijke geschiedenis van Westerwolde. De Oude Stelmakerij is in de zomerperiode van woensdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur geopend en op zondag van 14.00 tot 16.00 uur.

Dag van de Groninger Geschiedenis

Op zaterdag 8 oktober 2016 is de 30ste editie van de Dag van de Groninger Geschiedenis. Het thema voor deze speciale Groninger geschiedenisdag is Grenzen.

Locatie:

RHC Groninger Archieven,
Cascadeplein 4 en 10.

Tijd: 11.00 uur – 17.00 uur

De toegang is gratis

Dinosauriërs in Westerwolde

Sinds kort is het Landgoed Tenaxx aan de Borgesiusweg in Wedde verrijkt met achttien dinosauriërbeelden. Door middel van een app kunnen bezoekers informatie over de honderden verschillende soorten bomen op het landgoed verkrijgen, maar ook meer te weten komen over de dinosauriërs. Of de dieren in een ver verleden in Westerwolde voorkwamen is tot op heden nooit vastgesteld. Voor de actuele openingstijden van het landgoed zie: www.landgoedtenaxx.nl

Oogstfeest in Onstwedde

Op zaterdag 27 augustus 2016 organiseert de Stichting Onstwedder Gaarv'n traditiegetrouw het Oogstfeest in Onstwedde. De Stichting geeft demonstraties van vele oude ambachten zoals bijenkorven maken, bezems binden en natuurlijk het vlegeldorsen. Ook de inwendige mens wordt niet vergeten dankzij de traditionele spekdikken en

broden uit de veldoven. Naast deze demonstraties is er ook een markt en een oldtimershow. Alle activiteiten vinden op deze dag plaats op het Evenemententerrein aan de Wessinghuizerweg in Onstwedde. De HVW zal ook vertegenwoordigd zijn met een stand.

Middeleeuws Ter Apel: 3 en 4 september. Thema: de jacht.

De dorpsomroeper zal u meenemen naar de jacht in de middeleeuwen. Zie voor het programma: www.middeleeuws-terapel.org

Open monumentendag

9 september: Opening Open Monumentendag gemeente Westerwolde i.o. in samenwerking met de HVW. Locatie: het Huis te Wedde.

In het weekend van 10 en 11 september 2016 – een week voor de excursie van de HVW – zijn meer dan vierduizend prachtige monumenten in heel Nederland gratis toegankelijk voor iedereen. Het is dé kans om een plek te bezoeken waar je normaal niet zo snel komt, of om mee te doen aan een eenmalige activiteit. Kijk op www.openmonumentendag.nl voor meer informatie.

Oude tijden herleven op het Oogstfeest in Onstwedde.
Foto Collectie Stichting Onstwedder Gaarv'n.

Bezoek ook onze website voor meer historische wetenswaardigheden en het laatste verenigingsnieuws:
www.verenigingwesterwolde.nl.

MOW
MUSEUM DE OUDE WOLDEN

Terra Westerdolda wordt mede mogelijk gemaakt door MOW
www.museumdeoudewolden.nl